

Examensarbete

Ämneslärarutbildningen 300 hp

Bland sumprunkare, sjåare och sillpackare

Om maskulinitet i Per Anders Fogelströms Mina drömmars stad

Examensarbete i svenska för
ämneslärare gymnasieskolan 15 hp

Halmstad 2020-06-16

Emelie Nordh och Johan Elmquist

Högskolan i Halmstad
Akademin för lärande, humaniora och samhälle
Uppsats 15 hp, Svenska språket 61-90
Författare:
Emelie Nordh och Johan Elmqvist

Bland sumprunkare, sjåare och sillpackare

Om maskulinitet i Per Anders Fogelströms *Mina drömmars stad*

Handledare:
Daniel Möller
VT 2020

Abstrakt

I denna uppsats studeras Per Anders Fogelströms historiska roman *Mina drömmars stad*. Undersökningen har två syften. Det primära syftet är att undersöka hur maskulinitet konstrueras och upprätthålls av de två manliga huvudkaraktärerna. Denna del av undersökningen utgår från R.W. Connells maskulinitetsteori och genomförs med metoden *karaktärsanalys*. Det sekundära syftet är att undersöka romanens handling och karaktärer utifrån John Stephens kulturrelativistiska perspektiv. Undersökningens resultat visar att de två manliga huvudkaraktärerna eftersträvar att uppnå hegemoniska maskulinitetsideal i olika sociala grupperingar, men att deras framgång i denna strävan skiljer sig, samt att de olika maskuliniteterna samspelar med och påverkar varandra. Utifrån den kulturrelativistiska teorin visar undersökningen att 1950-talets samhälle och värderingar på flera plan avspeglas i karaktärerna och berättelsen som tilldrar sig i Stockholm 1860-1880.

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
1.1. Introduktion	1
1.2. Om den historiska romanen	2
1.3. Om Per Anders Fogelström	4
1.4. Syfte och frågeställningar	6
2. Tidigare forskning	7
2.1. Fogelström och <i>Mina drömmars stad</i>	7
2.2. Maskulinitet i litteraturen	8
3. Teoretiska utgångspunkter	11
3.1. Connells maskulinitetsteori	11
3.2. Stephens kulturrelativism	14
4. Material och metod	16
4.1. Material	16
4.2. Resumé av <i>Mina drömmars stad</i>	16
4.3. Metod	17
5. Resultat och analys	19
5.1. Från pojkar till män	19
5.1.1. Hennings möte med staden	19
5.1.2. Tummens och Hennings lik- och olikheter	20
5.1.3. Tummen som revolutionär	21
5.1.4. Arbetet som grupptillhörighet	22
5.2. Från ensamhet till tvåsamhet	24
5.2.1. En följer och en leder	24
5.2.2. Henning och Tummen möter kärleken	25
5.2.3. Klassöverskridande möten	27
5.2.4. Den vacklande revolutionären	29
5.3. Förändringarnas vindar blåser	31
5.3.1. Försiktighet kontra överilade beslut	31
5.3.2. Från tanke till handling	33
5.3.3. På besök i borgerligheten	35
5.4. En resa tar slut och en annan tar vid	37
5.4.1. Klasskänslan går i arv	37
5.4.2. Hennings mående	39
5.5. Kulturrelativism i <i>Mina drömmars stad</i>	41
5.5.1. Framtidsoptimismen	41
5.5.2. Staden och miljön	42
5.5.3. Kärnfamilj och Stockholmsäktenskap	43
6. Diskussion och slutsatser	45
7. Sammanfattning	50
8. Didaktisk reflektion	52
Referenslista	54

1. Inledning

1.1. Introduktion

Den svenska litteraturhistorien har förärats en hel rad framstående skildrare av Stockholm. Från C.J.L. Almqvist, via Fredrika Bremer och August Strindberg, vidare till Hjalmar Söderberg så har nya generationer fått sin egen Stockholmsskildrare. Att mäta litterär förmåga är vanskligt, men den störste och mest framgångsrike Stockholmsskildraren torde ändå vara Per Anders Fogelström. Med sin omfångsrika historiska romansvit i fem delar över Stockholms utveckling under hundra år, från en förindustriell småstad till en metropol i världen, lyckades Fogelström trollbinda sina läsare. Staden har i det närmaste en huvudroll i romansviten, och Fogelströms livliga miljöbeskrivningar är ett genomgående inslag i berättandet.

Fram till år 2012 hade det inledande verket i romansviten, *Mina drömmars stad*, sålts i över fem miljoner exemplar, vilket tydligt visar på den enorma popularitet som romanen åtnjutit. Karl-Olof Andersson, som biograferat Fogelström, spekulerar i om detta ofattbara försäljningstal kanske endast överträffas av de olika bibelöversättningarna (Andersson 2012:184). Den omåttliga, och ihållande, populariteten till trots har Fogelström och hans författargärning förblivit sparsamt utforskad. För att dra en parallell till en annan av våra mest folkkära och lästa författare, Vilhelm Moberg, så har det skrivits betydligt fler avhandlingar och böcker om hans liv och författarskap. Varken Moberg eller Fogelström tillhörde den litterära eliten i samhället. Fogelströms litterära enkelhet har lyfts fram som en anledning till att han inte förefallit intressant i litteraturforskarnas perspektiv. Även svårigheten att etikettera Fogelström kan ligga bakom litteraturforskarnas brist på intresse. Hans stil präglas av mycket samhällsengagemang, vilket kanske inte faller litteraturforskarna i smaken, medan han kan upplevas som för journalistisk i en historikers perspektiv (Andersson 2012:12-13). Han har i viss mån hamnat i något slags utforskat tomrum.

Litteraturforskningen har sedan en tid tillbaka präglats av genusundersökningar. Allt som oftast har det dock handlat om genusundersökningar i ett feministiskt perspektiv med fokus på hur kvinnan framställs, ofta i förhållande till mannen. En följd av denna insnävning har blivit att maskulinitetsforskningen hamnat något i skymundan. Hur manliga gemenskaper, ideal och hierarkier framträder i litteratur är följaktligen aspekter som står redo för att undersökas i många fall. Mot bakgrund av de fåtaliga undersökningar som gjorts av Fogelströms författarskap samt den begränsat utforskade maskuliniteten i svensk litteratur avser vi med föreliggande undersökning att komplettera bilden av en av våra mest lästa böcker genom tiderna, *Mina drömmars stad*.

1.2. Om den historiska romanen

Eftersom *Mina drömmars stad* är en historisk roman kan det vara på sin plats att kort redogöra för den historiska romanens ursprung och form. Med det kulturellrelativistiska begreppet som utgångspunkt, vilket presenteras närmare i teoriavsnittet, kan Fogelströms samtida ideal och normer avspegla sig i romanens karaktärer, även om Fogelström förmodligen hade för avsikt skapa sina karaktärer utifrån den tid då romanen tilldrar sig. Verkets tillkomsttid måste med andra ord finnas med i beräkningen när analysen ska genomföras. Detta kan medföra att den historiska romanen generellt blir mer svårtolkad, varför ett tydliggörande av den historiska romanen som genre nedan presenteras.

Den historiska romanen trädde upp på scenen relativt sent i ett litteraturhistoriskt perspektiv. Det var först under 1800-talets inledande skede som den historiska romanen växte fram, med Walter Scotts *Waverley* från 1814 som portalverk.

Varför den historiska romanen föddes under just denna tid är inte helt klarlagt. En delförklaring kan vara att romanen som skönlitterär form etablerades och erhöll ett visst mått av status under 1800-talet. Tidigare var poesin, verseposet och dramatiken de högst aktade skönlitterära uttrycksformerna i det västerländska samhället (Öhman 2008:99), vilket inte minst illustreras av den sparsamma romanutgivningen under föregående sekler. En mer direkt förklaring bakom just den historiska romanens genomslag redogör Anders Öhman för i *Den historiska romanen och äventyret* (2016). Öhman lyfter fram Peter Brooks idéer om att den tilltagande sekulariseringen i efterdyningarna av upplysningstiden kan vara en förklaring till genombrottet. När tron på en gudomlig ordning avtog uppstod ett behov av att ersätta denna tro med någonting, eftersom litteraturen till stor del präglades av detta tema. Sagor, myter, legender och uppenbarelser ersattes med historiska intrigromaner vars syfte var att genom berättelser om samhällets och individers livshistoria kunna förklara världen och människans ursprung (Öhman 2016:41-42).

En annan förklaringsmodell presenteras av den ungerske litteraturkritikern Georg Lukács i *Den historiska romanen* från 1937. Lukács menar att efterföljderna av Napoleonkrigen framkallade ett behov att stärka den nationella identiteten och tryggheten, en roll som litteraturen till viss del fick axla (Öhman 2016:43). Lukács problematiserar även den historiska romanens innehåll och form. Han menar att författare bör sträva efter att skildra en så objektiv framställning av det förflutna som möjligt. De författare som följde på Scott var för subjektiva och moraliserande i sina framställningar, med syftet att förmedla moraliska budskap till de sam-

tida läsarna (Öhman 2016:44-45). Lukács kan med andra ord sägas ha haft höga krav på historisk korrekthet och objektivitet i historiska romaner.

Definitionen av en historisk roman är heller inte helt fastställd. Exempelvis har olika kriterier framförts i syfte att dra en kronologisk gräns för hur långt bakåt i tiden en historisk roman måste tilldra sig. En tidsmässig definition som framförts av Sven Delblanc är att skeendet som skildras inte får vara en del av läsarens egna erfarenheter (Queckfeldt 2009:75). En annan syn på vad som är en historisk roman är att den måste tilldra sig i en tid som är märkbart historisk (Ibid.). Båda dessa definitioner förefaller dock något godtyckliga. Ett annat krav som lyfts fram är att historiska händelser ska vävas in i berättelsen. *Mina drömmars stad*, den första delen i serien *Stad*, är onekligen en historisk roman för dagens läsare, och även för de allra flesta läsarna vid tiden för dess utgivning 1960. *Stad i världen*, svitens avslutande del, tilldrar sig delvis på 60-talet, och skildrar följaktligen samtiden för läsarna när boken utgavs 1968. Denna roman kan därför vara svårare att betrakta som historisk jämfört med *Mina drömmars stad*, även om de båda ingår i en serie som tillsammans berättar en hundraårig historia av Stockholm. En roman kan naturligtvis också förvandlas till en historisk roman med tiden. August Strindbergs *Röda rummet* var en samtidsskildring när den utgavs, men kan idag läsas som en historisk roman över 1870-talets Stockholm. Vad som är en historisk roman är bevisligen inte alldeles enkelt att avgöra. Detta är emellertid kanske inte den viktigaste frågan att besvara.

Mer angelägen är frågan om vilka fördelar den historiska romanen kan ha. Eva Queckfeldt problematiserar i *Det var en gång...* (2009) att många människor har svårt att se sammanhang och de långa linjerna i historien (Queckfeldt 2009:73). Inte sällan finns en uppfattning av det förflutna som något okänt och abstrakt. Även om vissa historiska kunskaper finns så har många svårt att se sig själva som en länk i en längre kedja. Queckfeldt menar utifrån detta att den historiska romanen kan bidra till att läsaren får en uppfattning av att det funnits ett ”då”, samtidigt som kunskapen om detta ”då” utvecklas (Queckfeldt 2009:73-74). Hon lyfter även fram fördelen med den historiska romanens karaktärer. Läsaren bygger ofta upp en relation till karaktärerna och utvecklar känslor till dem, vilket kan bidra till att levandegöra det förflutna, något som i sin tur kan överbrygga gapet mellan dåtid och nutid. Den historiska romanen kan således vara ett lämpligt medel för att lära sig om det förflutna. Ur rent historievetenskaplig synvinkel bör den dock inte ensamt fungera som källmaterial, utan snarare som ett komplement till andra historiska källor (Queckfeldt 2009:89).

1.3. Om Per Anders Fogelström

Per Anders Fogelström föds den 22 augusti 1917 som första barn till den stillsamma Naëmi Elwing och den orolige och ständigt sökande Arthur Fogelström. Familjen är vid den här tiden bosatta i Petrograd, nuvarande Sankt Petersburg, där fadern arbetar på Acea, ett ryskt dotterbolag till Allmänna Svenska Elektriska AB, i folkmun kallat ASEA (Andersson 2012:17-23). I slutet av 1922 skiljer sig föräldrarna. Fadern emigrerar till Amerika och Per Anders reser tillsammans med sin mor och syster Ingrid till Stockholm där de flyttar in till Naëmis mor och syster bosatta i Vasastan. Efter faderns emigration möter Per Anders honom aldrig igen, och den enda kontakt de har är i form av sporadisk brevkorrespondens innan fadern avlider efter en tids sjukdom 1932. Per Anders lever de närmsta åren i en kvinnodominerad värld där hans närmaste består av mormodern, farmodern, en faster, moster och modern Naëmi som tar arbete på kontor för att kunna försörja sina två barn. Farmodern Olga bestämmer att Per Anders ska börja på den Whitlockska samskolan, en privatskola där eleverna främst kom från välbeställda Östermalmsfamiljer. Några år senare får Naëmi fast anställning som kontorist och har därmed råd att skaffa en egen bostad till sig och barnen. Familjen flyttar till Sofia församling, den del av Stockholm som vid tiden hade den fattigaste befolkningen. Flytten var således större rent socialt och ekonomiskt än geografiskt och skulle få en omfattande betydelse för Fogelströms liv, samhällsengagemang och författarskap (Andersson 2012:31-38). Fogelström ursprung kan på så vis beskrivas som tudelat, med medelklassmiljön i form av faderns arbete såväl som skolgången, och med de påvra arbetarmiljöerna på Söder. I författarskapet kan Fogelströms erfarenheter ha varit honom till gagn, vilket inte minst framträder i hans nyanserade skildringar av olika samhällsklasser.

Per Anders reser varje dag medelst spårvagn mellan det fattiga hemmet och privatskolan och blir därav tydligt medveten om de djupa klasskillnader som råder i Stockholm under 20- och 30-talet. Insikten blir en svår balansgång för den unge Fogelström då han dels känner skam för sin egen klasstillhörighet då han jämför sig med sina skolkamrater vars familjer har det bättre ställt, men samtidigt känner stor lojalitet och ett frändskap med de fattiga familjerna på Söder. Då han är sjutton år gammal avslutar han sina studier med mediokra avgångsbetyg för att istället börja arbeta, ett beslut som till viss del är grundat i att han inte trivs på skolan och med den splittring den orsakar i honom, men också för att stötta sin mor Naëmi i försörjningen av familjen. Fogelström tar anställning på en bokhandel och påbörjar kort tid efter det sitt första försök till att skriva en roman som han färdigställer det år han fyller tjugo och ger namnet *Segrande kommer våren* (Andersson 2012:49-63).

Efter denna första roman, som dock aldrig publicerades, kom Fogelström att arbeta som journalist i drygt två decennier. Han tog tidigt ställning som antinazist och engagerade sig i organisationen *Antifascistisk samlings*, senare ombildad med namnet *Förbundet kämpande demokrati*. För den sistnämnda organisationen var han verksam som journalist för dess tidning *Trots allt!*, i vilken antinazistiska budskap förmedlades med betydande spridning. Under andra världskrigets omtumlande år, då pressens tryckfrihet ibland blev föremål för inskränkning, ramlade Fogelström in som chefredaktör för två tidningar, utan att ha någon tidigare erfarenhet av en sådan anställning. Det rörde sig dels om tidningen *Världspressen* som avsåg inta en neutral ställning i sin nyhetsförmedling, vilken bestod i översättningar av utländska tidningsartiklar som sedan sammanställdes. Och dels rörde det sig om skämttidningen *Joker*, en framgångsrik sådan där flera kända namn figurerade som skribenter, så som Karl Gerhard och Vilhelm Moberg. Efter kriget dalade de båda tidningarnas popularitet, och efter en tid tog Fogelström steget över till att arbeta för kulturtidskriften *Folket i Bild*.

Under tiden han var verksam som kulturjournalist för tidskriften tilltog även försöken att skriva romaner. Det stora genombrottet kom med *Sommaren med Monika* 1951, vilken filmatiserades av Ingmar Bergman två år senare. Till skillnad från romanen överöstes filmen med negativ kritik. Vid denna tid tog Fogelström allt starkare ställning som pacifist, vilket inte minst manifesterades av hans besked om vapenvägran 1949. Han använde sin journalistiska kanal för att bilda opinion för freden och dess bevarande, och när striden om svenska kärnvapen sedan blossade upp tog han steget fullt ut och blev fredsaktivist (Andersson 2012:246). Efter ytterligare några böcker med varierande framgång beslutade sig så Fogelström för att begära avsked från *Folket i Bild*. Syftet var att på heltid ägna sig åt det stora romanprojekt som kom att bli Stadserien, med det hägrande målet att kunna försörja sig som heltidsförfattare. Tack vare att Bonniers förlag accepterat Fogelströms vädjan till nyutgivning av en av hans tidigare romaner kunde han nu rent ekonomiskt ägna sig åt *Mina drömmars stad* utan att samtidigt försörja sig som journalist. Med facit i hand fattade Fogelström ett klokt, men vågat beslut, när han satsade på Stadserien.

Belöningen blev som bekant stor, och bidraget till att ge arbetarklassen en historia kan förmodligen inte nog överskattas. En fascinerande aspekt som de flesta läsare av romanserien upplever är den okuvliga optimism som genomsyrar berättelsen, trots all eländighet som ständigt gör sig påmind. Göran Greider lyfter träffsäkert fram det optimistiska draget i författarskapet då han menar att det finns ett grundbudskap som förmedlas genom Fogelströms berättelser: ”det är förhållandena det är fel på, inte människorna” (Greider 1996:63). Greider menar att Fogelström, i en tid då författareliten präglades av pessimism och skildrade introverta

karaktärer, gick mot strömmen med sina berättelser där relationer och samhällsproblem står i fokus. Detta genererar en känsla av optimism, eftersom förhållanden tillsammans går att ändra på, istället för att den egna individens tillkortakommanden angrips (Ibid.). Och kanske är det just den anticyniska åskådning som genomsyrar romanerna som gör att budskapen är lika giltiga idag, och som gör att Fogelström än idag är en av landets mest lästa författare.

1.4. Syfte och frågeställningar

Föreliggande undersökning har två övergripande syften. Det primära syftet är att undersöka hur maskulinitet konstrueras och upprätthålls i *Mina drömmars stad*, med fokus på de två manliga huvudkaraktärerna Henning och Tummen – detta eftersom maskulinitetsperspektivet, liksom genusperspektivet överlag, tidigare inte applicerats på undersökningar av romanen. Iakttagelserna sätts sedan i relation till R.W. Connells maskulinitetsteori som presenteras närmare i teoriavsnittet. Det sekundära syftet är att söka urskilja hur Fogelströms samtid återspeglas i berättelsen och dess karaktärer, eftersom *Mina drömmars stad* är just en historisk roman. Denna mer litteratursociologiskt orienterade tolkning utgår ifrån John Stephens beskrivning av kulturrelativism, som antyder att den historiska romanen aldrig kan frigöra sig från tillkomsttiden (Stephens 1992:238). Teorin kommer, tillsammans med maskulinitetsteorin, att redogöras för utförligare i teoriavsnittet. För att uppnå syftet med undersökningen har följande frågeställningar formulerats:

- Hur konstrueras och upprätthålls maskulinitet i *Mina drömmars stad* av de två manliga huvudkaraktärerna?
- Hur avspeglas romanens tillkomsttid i berättelsen och dess huvudkaraktärer?

2. Tidigare forskning

I detta avsnitt presenteras den tidigare forskningen inom våra ämneskategorier. Detta görs tematiskt för att underlätta läsningen. De ämnen vi valt att kategorisera den tidigare forskningen efter är: ”Fogelström och *Mina drömmars stad*” samt ”maskulinitet i litteraturen”. Kategoriseringen bidrar till att ge en heltäckande bild av undersökningens utgångspunkter.

2.1. Fogelström och *Mina drömmars stad*

Trots att *Mina drömmars stad* visat sig vara en omåttligt populär roman hos den svenska befolkningen har varken romanen eller Fogelström undersökts i någon vidare utsträckning av litteraturvetare. Blott ett vetenskapligt arbete har publicerats om Fogelströms serie *Stad*. Publikationen författades av Ingela Thurén-Guerrien och betitlades, översatt till svenska, *Romansviten stad av Per Anders Fogelström. En litterär betraktelse* (1996).

Angående Fogelström själv så har han blivit sparsamt biograferad genom åren. Den första heltäckande biografien över författarens liv och verk stod journalisten Karl-Olof Andersson för med *Per Anders Fogelström. Ett liv för litteraturen, freden och miljön* (2012). Denna biografi föregicks endast av två icke-vetenskapliga biografier från journalister och författare. Charles Kassman skrev 1986, alltså fortfarande under Fogelströms livstid, biografien *Per Anders Fogelström: liv och litteratur*, som till stor del baserades på intervjuer med författaren. Arne Renberg skrev i sin tur 1997, året innan Fogelström gick ur tiden, ännu en biografi som utgick ifrån intervjuer, betitlad *Per Anders Fogelström. Stockholms förste älskare*. Anderssons biografi har skrivits med distans till den framlidne författaren, vilket möjliggör ett mer heltäckande och framförallt nytänkande perspektiv på Fogelström och hans författargärning.

Utöver dessa biografier finns även en sammanställning av olika anföranden från ett ABF-seminarium från 1996. I denna sammanställning bidrar olika författare och forskare med sina tankar kring Fogelström och hans livsverk. De redan nämnda Thurén-Guerrien och Charles Kassman är några av de som medverkat i denna sammanställning. Thurén-Guerrien diskuterar i sitt bidrag, *Författaren betraktad av en läsare i utlandet* (1996), bland annat paralleller mellan Fogelströms Stadserie och det svenska samhället, och hur han skildrade uppkomsten av det svenska folkhemmet samtidigt som han levde i det (Thurén-Guerrien 1996:35).

Inte heller studenter vid uppsatsskrivningar har visat något större intresse för Fogelström eller hans Stadserie. Ett fåtal uppsatser har dock författats. I Susanne Qvists uppsats *Den levande staden* (2013) genomförs en retorisk studie och motiv i *Mina drömmars stad* undersöks. I denna uppsats är det individens förhållande till staden och samhället som står i fokus,

och hur Fogelström förmedlar detta genom retoriska knep. Som förslag till vidare forskning uppmanar författaren till undersökning av hur 1960-talets samhällsstrukturer och politiska strömningar avspeglas i *Mina drömmars stad* (Qvist 2013:26). Detta kan relateras till vår undersökning eftersom vi till viss del utgår ifrån relationen mellan verkets tillkomsttid och romanens karaktärer. I *Stadens natur. Godhet och ondska* (2012) undersöker studenten Jonas Nordin naturens roll i *Mina drömmars stad*. Denna litteraturvetenskapliga undersökning fokuserar följaktligen på miljöskildringar och dess betydelse för karaktärerna och handlingen, vilket görs mot en bakgrund av industrialismens framfart då hänsyn till naturen inte stod överst på agendan (Nordin 2012:4). Beträffande genusvetenskapliga undersökningar av Fogelström och Stadserien lyser dessa helt med sin frånvaro.

2.2. Maskulinitet i litteraturen

Den annars så omfattande genuserorienterade forskningen inom litteraturvetenskapen i Sverige har till dags dato tenderat att fokusera mer på femininitet än maskulinitet. I ett svenskt perspektiv är det endast ett fåtal forskare som ägnat maskuliniteten någon större uppmärksamhet. Detta betyder emellertid inte att maskulinitet är utforskat på ett mer allmänt plan. I ett sociologiskt perspektiv finns det gott om maskulinitetsforskning, något som även historiker lagt förhållandevis stor vikt vid (Forslid 2006:19).

I *Varför män. Om manlighet i litteraturen* (2006) följer Torbjörn Forslid manlighetens förvandlingar i modern svensk litteratur, där fokus ligger på rörelsen och fluktuationen mellan ensamhet och gemenskap och det inre och yttre livet. Forslid menar att det finns olika så kallade strategier inom manligheten – män som grupp och män som ensamma projektledare, där gruppen symboliserar det gemensamma yttre livet och projektledaren står för det ensamma inre och att män kan pendla mellan dem bägge (Forslid 2006:11-12). Forslid menar vidare att grupper av män tillsammans i olika cykler och områden genom livet söker att etablera sig i föreställningarna om vad en man ska vara och att gruppen därmed är väsentlig i konstruktionen av manlighet. Ett beteende eller en handling som utförs i grupp, styrker och etablerar således beteendet som typiskt för könet (Forslid 2006:10-11).

I sin kategorisering av strategin projektledaren hänvisar Forslid till Ronny Ambjörnsson och hans bok *Mansmyter* (1999) där Ambjörnsson betonar mannens förkärlek för stora projekt, så kallade livsuppgifter, där han i sin tur hänvisar till Faust och dennes pakt med djävulen i sin törst efter kunskap (Forslid 2006:11). Enligt Forslid menar Ambjörnsson att detta beteende är något som går att finna även i det vanliga livet, det vill säga att män helt och hållet går upp i ett projekt av endera slag och gör det till sin uppgift för stunden eller i vissa fall

livet (Forslid 2006:11-12). Forslid lyfter hur detta beteende tenderar att leda till ensamhet och utanförskap och pekar på hur båda strategier, både gruppen och projektledaren, lägger en grund för längtan hos män. Längtan efter att nå de ideal som enligt den gemensamma gruppen är åtråvärda, och längtan efter samhörighet hos den ensamme projektledaren (Forslid 2006:10-13).

Magnus Öhrn, docent i litteraturvetenskap, har även han studerat maskulinitet i litteraturen, med särskild inriktning mot pojkböcker. I *Pojklandet* (2017) undersöker Öhrn hur manlighet konstruerats i tidiga åldrar i svensk litteratur från 1800-talet fram till 1960-talet. Medan föreliggande undersökning visserligen inte görs av ungdomslitteratur, är huvudkaraktärerna trots allt fortfarande ungdomar när berättelsen tar sin början, vilket medför att Öhrns forskning kan betraktas som relevant. I en av Öhrns essäer utforskas Hjalmar Wallanders pojkböcker från 1920-talet, vilka handlade om arbetarklassens ungdomar. Öhrn lyfter här fram en iakttagelse från barnboksforskaren Lena Kåreland där hon menar att syftet med Wallanders pojkböcker delvis var att arbetarklassens barn skulle ges möjlighet till identifikation i böckerna (Öhrn 2017:87). Berättaren tar alltid parti för arbetarklassen, och flera av karaktärerna uttrycker ett tydligt klassmedvetande. Ofta är fadern frånvarande, vilket leder till att pojarna själva får bidra till försörjningen, medan det hägrande målet är att få ett fast arbete i framtiden. Wallanders romaner exkluderar å andra sidan helt arbetarklassens flickor som lyser med sin frånvaro. I strävan att synliggöra en marginaliserad grupp, alltså arbetarklassen, marginaliserades istället en annan (Öhrn 2017:93). Wallanders strävan efter att ge arbetarklassen något att identifiera sig med kan liknas vid Fogelströms försök att ge arbetarklassen en djupt förankrad historia med Stadserien. I en tid av historielöshet, tillväxt och modernitet behövdes en berättelse som svetsade samman arbetarklassen. Till skillnad från Wallander lyfte dock Fogelström även fram kvinnornas historia.

Öhrn har även undersökt den folkkäre berättaren Fritiof Nilsson Piratens författarskap i *Talat glöms men skrivet göms* (2005) där han urskilt ett utpräglat manligt språkbruk. Detta formar, enligt Öhrn, en broderskapsdiskurs som uteslutande bygger på manliga erfarenheter. Denna broderskapsdiskurs, menar Öhrn, bidrar till att vissa inkluderas i en gemenskap medan andra utestängs från densamma. Detta yttrade sig inte minst i Piratens eget liv där han upprätthöll broderskapsdiskursen på den offentliga arenan, i samspel med författare och andra som hörde till hans koteri (Öhrn 2005:15-16).

Docent Olle Widhe har i artikeln *Äventyrets maskulina geografi* från 2008 undersökt den maskulina aspekten av borgerliga reseskildringar i litteraturen. Widhe lyfter fram äventyret och berättelsen om äventyret som något utpräglat manligt. Mannen målas upp som den hand-

lingskraftige äventyraren som bryter upp från hemmets trygghet för att ge sig ut och möta världens faror (Widhe 2008:119-120). Denna bild kan även överföras på Henning, huvudpersonen i *Mina drömmars stad*, som bryter upp från den kända världen på landsbygden för att ta sig an den stora huvudstaden med skräckblandad förtjusning.

I *Emigrant i moderniteten* (2005) undersöker litteraturvetaren Ola Holmgren hur maskulinitet tagit sig uttryck i Vilhelm Mobergs berättelser. I denna bok är fokus riktat mot den förändrade maskuliniteten i övergången från bondesamhälle till urban modernitet. Holmgren utgår i sin studie från att manlighet och maskulinitet är en flertydig och föränderlig kategori med sociala och könspolitiska aspekter, snarare än en naturlig egenskap hos mannen (Holmgren 2005:18). Maskulinitetens flertydighet och föränderlighet är en utgångspunkt även för vår undersökning av Fogelströms verk.

3. Teoretiska utgångspunkter

I ett genuskritiskt perspektiv finns flera tänkbara teoretiska utgångspunkter för en undersökning av detta slag. Eftersom vår undersökning utgår ifrån maskulinitet har vi valt att utgå ifrån R.W. Connells maskulinitetsteori om förhållandet mellan det personliga och det strukturella. Undersökningen syftar även till att utforska huruvida Fogelströms samtid på något sätt framträder i berättelsen och dess karaktärer. För denna undersökning har den kulturrelativistiska teorin valts som utgångspunkt. Nedan kommer de tematiskt redogöras för och diskuteras.

3.1. Connells maskulinitetsteori

Maskulinitetsforskningen är sprungen ur feministisk teori och är en förhållandevis ung vetenskapsgren som tog form under 1970-talet. Sociologen R.W. Connell var en av de forskare som redan under 90-talet bidrog till att maskulinitetsaspekten fick nytt liv. Connells grundläggande inställning är att förklaringsmodeller som utgår ifrån sociobiologiska skillnader mellan könen saknar vetenskapliga bevis (Connell & Pearse 2015:61). Dessa undersökningar tenderar att förklara sociala företeelser med grund i biologi, så som testosteronnivåer, och tenderar att bortse från att det finns ett samarbete mellan det sociala och det biologiska. Connell menar följaktligen att det finns bevis på att biologiska skillnader kan skapas och förstärkas av olika sociala och kulturella praktiker (Ibid.). Istället menar hon att de biologiska aspekterna av skillnader mellan män och kvinnor är försumbara när det kommer till individers personlighet och intellektuella förmåga. Detta eftersom de biologiska skillnaderna tolkas utifrån kulturella föreställningar, vilket innebär att de är något vi själva konstruerat (Ibid.). Connell vänder sig emot de många kategoriseringar av skillnader mellan könen, vilka tenderar att bli alltför förenklade och statiska, och förespråkar istället relationer som utgångspunkt för genusundersökningar (Connell & Pearse 2015:25).

I studien *Maskuliniteter* (1996) undersöker Connell hur manlighet skapas och etableras, dels genom att anlägga ett historiskt perspektiv på maskuliniteten, och dels genom intervjuer med män om pågående förändringar av genusrelationer i samhället. Connell understryker att maskulinitet är ett komplext begrepp som inte bör betraktas som en generaliserad vetenskap, utan istället bör studeras som olika aspekter av en större struktur (Connell 1996:95). Inte heller bör *maskulinitet* förväxlas med begreppet *man*, eftersom maskulinitet inte är något som enbart kan återfinnas bland män eller i manliga gemenskaper, utan även bland kvinnor, på samma vis som femininitet förekommer bland män. Maskulinitet bör snarare betraktas som

det beteende som baserats på föreställningen om ett manligt genus och som alltid skapas i relation till något annat, ofta till femininitet (Connell 1996:66-67).

Den teoretiska utgångspunkten för vår undersökning tar avstamp i Connells teori över relationen mellan maskuliniteter, vilken presenteras i studien. Enligt denna teori uppträder maskulinitet i varierande former och är högst föränderlig, snarare än att vara något låst och statiskt som ser likadant ut överallt. Detta är viktigt att poängtera eftersom Connell, som tidigare nämdes, motsätter sig alltför tydliga kategoriseringar. Blickpunkten måste riktas mot relationer, i vilka maskulinitet skapas och upprätthålls, eftersom maskulinitet och genus hela tiden samspelar med andra sociala faktorer så som klass och etnicitet. En och samma individ kan inrymma flera olika maskuliniteter som formas av genusrelationerna med andra individer, och i synnerhet sker detta män emellan (Connell 1996:100). Utifrån detta relationsfixerade angreppssätt har Connell identifierat fyra typer av maskulinitet som samspelar med varandra.

Den första, och kanske mest uppmärksammade, av dessa typer är den *hegemoniska maskuliniteten* (Connell 1996:101). Connell förklarar den hegemoniska maskuliniteten som den rådande idealbilden av maskulinitet i samhället, vilken således är den mest eftersträvansvärda (Ibid.). Det är denna maskulinitet som legitimerar ett patriarkat där kvinnor intar en underordnad position (Ibid.). De som upprätthåller hegemonisk maskulinitet behöver dock inte nödvändigtvis vara de mäktigaste och mest inflytelserika i samhället, utan kan lika gärna bestå av just idealfigurer, såväl fiktiva som reella. Hegemonisk makt skapas oftast när det finns ett samband mellan kulturella ideal och institutionell makt. Ett sådant förhållande premierar mannen eftersom det allt som oftast är män som sitter på den institutionella makten, och kan på så vis även forma och förmedla kulturella ideal. Den hegemoniska maskuliniteten är emellertid inte statisk, utan är ständigt redo att omförhandlas om etablerade ideal och praktiker utmanas och ifrågasätts (Ibid.).

Eftersom den hegemoniska maskuliniteten representerar en samhällelig idealbild måste maskulinitetsskapande även kunna förekomma i andra sociala situationer. Detta leder vidare till nästa typ av maskulinitet, nämligen *underordnande maskulinitet* (Connell 1996:102). Genusrelationer bygger nämligen på dominans och underordning mellan olika grupper av män. Det tydligaste exemplet utgörs av den homosexuella minoriteten som ständigt underordnats i manliga hierarkier. Men i denna hierarki är det inte bara homosexuella män som utestängs från den legitimerade manligheten, utan även heterosexuella män som visar tecken på sådant som avviker från den manliga normen (Connell 1996:102-103). Femininitet i varierande grad kan således bidra till att män hamnar i en underordnad position i förhållande till den hegemoniska maskulinitetens idealbild.

Förståeligt nog är det förhållandevis få män som är bärare av den hegemoniska maskuliniteten med dess för många ouppnåeliga ideal. Den stora massan kan istället anses tillhöra nästa maskulinitetstyp, *delaktig maskulinitet* (Connell 1996:103). Även om utövarna av hegemonisk maskulinitet är få så är det desto fler som gynnas av systemet i form av de förmåner som kan härledas ur hegemonin, vilket ofta sker på bekostnad av underordnade kvinnor. De män som drar fördelar av den hegemoniska maskuliniteten, utan att för den sakens skull gå i bräsch för upprätthållandet, betraktas av Connell som delaktiga (Ibid.). Dessa män har inte samma benägenhet att aktivt uppvisa överordnad auktoritet, eller att använda våld som maktmedel. De använder sig istället av kompromisser och gör vissa eftergifter, exempelvis i familjelivets ansvarsdomän, samtidigt som de åtnjuter förmånerna av den samhälleliga hegemonin (Ibid.).

Genusrelationer påverkas även av andra sociala och kulturella aspekter. Utifrån detta konstaterande urskiljer Connell den *marginaliserade maskuliniteten* (Connell 1996:104). Denna typ av maskulinitet uppstår i relationen mellan de dominanta och underordnade klasser eller etniciteter som finns i samhället. Connell exemplifierar med hjälp av den vita hegemoniska maskulinitetens dominans i USA, som indirekt marginaliserar de maskuliniteter som finns inom den svarta befolkningen. Marginaliseringen används som ett verktyg för att auktorisera den dominerande gruppens, i detta fallet de vitas, hegemoniska maskulinitet (Ibid.). Men marginaliseringen kan som sagt även appliceras på klasskillnader, vilket torde vara mer aktuellt i vår undersökning där förekomsten av olika etniciteter förväntas lysa med sin frånvaro.

Sammantaget kan den hegemoniska maskuliniteten betraktas som det ramverk inom vilket de andra typerna av maskulinitet existerar. De förhåller sig på ett eller annat vis till den hegemoniska maskuliniteten, och präglas av olika former av hierarkier som upprätthålls aktivt eller inaktivt av män i sociala situationer i samhället. Connells teori kommer fungera som utgångspunkt när Hennings och Tummens handlingar och tankar ska undersökas, vilket förhoppningsvis kan ge en representativ bild av hur de förhåller sig till och opererar inom det teoretiska ramverket. Connells teori är förvisso en sociologiskt förankrad sådan, och är således inte utformad för att specifikt användas vid litteraturvetenskapliga analyser. Detta kan medföra att resultatet uppvisar brister då alla rön kanske inte helt oproblematiskt kan relateras till teorins olika maskuliniteter. Möjligen kan iakttagelser göras som inte stämmer överens med teorin, men som likväl kan vara relevanta att uppmärksamma och diskutera, förslagsvis i förhållande till tidigare forskning.

3.2. Stephens kulturrelativism

Begreppet *kulturrelativism* kan ha flera innebörder. I första hand är det ett begrepp som brukas inom det antropologiska forskningsfältet, och definieras då som attityder och förhållningssätt till främmande kulturers olika särdrag. Denna variant av kulturrelativism avviker från den som är relevant för förestående undersökning, nämligen den som utgår ifrån ett litteraturvetenskapligt perspektiv och som har definierats av John Stephens (Stephens 1992:203). Begreppet vi utgår ifrån benämns ursprungligen *cultural relativism*, men vi har för enkelhetens skull översatt det till *kulturrelativism*. John Stephens har en lång karriär bakom sig där merparten av forskningen ägnats åt barn- och ungdomslitteratur. *Mina drömmars stad* är förvisso ingen ungdomsroman, även om den inledningsvis befolkas av unga vuxna, men Stephens teori om kulturrelativismens betydelse i den historiska ungdomsromanen bör vara överförbar även på den historiska romanen i allmänhet.

I *Language and ideology in children's fiction* (1992) diskuteras just den historiska ungdomsromanen i ett kapitel, där kulturrelativismen introduceras som begrepp. Stephens lyfter fram den närmast omöjliga uppgiften för författaren att skriva en historisk roman i den skildrade tidens perspektiv (Stephens 1992:203). Författaren påverkas av samtida ideal och föreställningar som i sin tur präglar berättelsen och karaktärerna. Fogelström levde inte under den tidsperiod som skildras i *Mina drömmars stad*, och kan därför inte, oavsett hur noggrann efterforskning som gjorts, till fullo skildra de ideal och föreställningar som var förhärskande under denna tid. Följaktligen är det sedan genom läsarens förförståelse för den skildrade tiden som berättelsen uppfattas och blir meningsfull. De historiska händelserna kan betraktas som meningslösa i sig, och får sin mening först när de berättas för läsaren som tolkar det i förhållande till sin egen föreställningsvärld. Stephens menar även att författaren kan använda historiska händelser i romanen för att dra paralleller till den egna tiden i syfte att förmedla något särskilt (Stephens 1992:236). Dessa drag kan eventuellt vara mer vanligt förekommande i barn- och ungdomslitteratur eftersom möjligheten att påverka läsaren med ett särskilt budskap generellt är större än i litteratur riktad till en vuxen målgrupp. Viktigt är även vem eller vilka som fokaliseras i berättelsen, alltså vilka karaktärers inre tankar och perspektiv läsaren får ta del av. Stephens menar att detta är avgörande för hur läsaren identifierar sig med karaktärerna och sedan överför dessa upplevelser till sina egna erfarenheter (Stephens 1992:238).

Stephens använder sig av begreppet *ideology*, eller *ideologi*, för att närmare undersöka de bakomliggande idéerna i en historisk roman. Begreppet *ideologi* är ett mångbottnat begrepp som kan ha väldigt skiftande betydelse i olika sammanhang. För Stephens syftar det på de

föreställningar och idéer som samhället byggs upp av, och vidare menar han att alla texter har en ideologi, både till form och innehåll (Stephens 1992:236). Detta medför en särskild vinkling av texten, som kan vara både medveten och omedveten. Utifrån Stephens teori kan *Mina drömmars stad* också antas ha en ideologi. Romanens innehåll och narrativ bör således vara utformat att passa en samtida läsare som förväntas kunna skapa mening av det lästa i förhållande till sina egna erfarenheter och föreställningar. På så vis får den historiska romanen sin mening. Även om tidlösa och universella teman som kärlek, död eller ångest historiskt sett kan ha stora likheter med vår egen samtid, så har det likväl uppstått skillnader med tiden. Allting är under utveckling, vilket innebär att de kärleksberättelser som skildras i historiska romaner ofrånkomligen kommer bära drag av tillkomsttidens syn på kärlek (Stephens 1992:238). Stephens form av *kulturrelativism* kommer sålunda vara en teoretisk utgångspunkt för vår undersökning av huruvida *Mina drömmars stad* uppvisar drag av Fogelströms samtid i någon utsträckning.

4. Material och metod

4.1. Material

Primärmaterialet för denna undersökning består av Per Anders Fogelströms roman *Mina drömmars stad*, publicerad 1960. Valet av roman baserades på vår egen uppskattning av romanen i kombination med dess många utforskade aspekter. Inledningsvis diskuterades en potentiell analys av samtliga delar i romansviten, i syfte att ge en mer heltäckande och nyanserad bild. Denna idé åsidosattes dock till följd av materialets omfattning och uppsatsens tidsbegränsning som skulle kunna utgöra ett hinder för en sådan undersökning. Av denna anledning har vi därför avgränsat materialet till att enbart undersöka den inledande romanen.

När *Mina drömmars stad* först utgavs erhöles en tämligen ljummen respons. Litteraturvetarna ansåg, som tidigare nämnts, att Fogelströms stil var för enkel och att skildringen av det mänskliga inte höll måttet. En annan tänkbar anledning till det svala mottagandet är den historielöshet som präglade det svenska efterkrigssamhället. Sverige, som återigen stått utanför ett europeiskt storkrig, gick en lysande framtid till mötes under de berömda rekordåren efter krigets slut (Karlsson 2009:27). Historia betraktades således som något konservativt och sekundärt, en känsla som inte delades av särskilt många andra europeiska länder där historien var betydligt mer närvarande och känsloladdad. Fogelströms Stadserie utgavs således i en tid då historien var avlägsen och oviktig i modernitetens rus. Men med tiden blev Fogelströms serie älskad på ett brett folkligt plan, vilket kan ha bidragit till att öka medvetenheten av och intresset för historia i samhället. För att ge läsaren en uppfattning av romanen följer nedan en resumé av handlingen.

4.2 Resumé av *Mina drömmars stad*

I ångans år 1860 vandrar den femtonårige Henning Nilsson in till det förindustriella Stockholm. Han bryter upp från torparlivet på landsbygden med drömmen om ett nytt liv i huvudstaden. Men stadens liv är hårt och otacksamt, smutsigt och fattigt. Henning slussas mellan kortvariga anställningar som springpojke, tegelbärare och sumprunkare, samtidigt som han bor tillsammans med alltför många på alltför liten yta. Men i staden möter han även revolutionären Tummen som ska komma att bli hans bästa vän, trots deras många olikheter. Tummen känner staden och guidar Henning genom dess många vrår och hemligheter. Han lär sig steg för steg att leva i staden och att bli en del av den. Tillvaron förbättras med tiden, och de träffar båda sina kärlekar i livet, Tummen sin Matilda och Henning sin Lotten. De får egen bostad tillsammans uppe i bergen på Söder, Henning och Tummen får fast arbete nere i hamnen me-

dan Matilda är tvätterska och Lotten intar rollen som hemmafru. Då och då inflikas historiska händelser och aktörer i handlingen som på något vis påverkar karaktärernas liv, både på gott och ont. Så får vi följa karaktärerna i deras dagliga slit, med en hägrande dröm om revolution och en bättre värld i framtiden. Med en strävan att ge sina barn ett bättre liv än de själva haft, och med staden som en passiv karaktär liggandes till grund för den glädje och sorg, kärlek och död som formar berättelsen.

4.3 Metod

För att samla in material till undersökningen används kvalitativ metod. Detta metodval möjliggör en läsning av romanen där olika relevanta delar kan väljas ut för tolkning. I undersökningen kommer romanens två manliga huvudkaraktärer att analyseras med hjälp av karaktärsanalys. Även komparativ metod tillämpas då analyserna av de två huvudkaraktärerna löpande kommer att jämföras med varandra.

Karaktärsanalysen utgår ifrån Claes-Göran Holmbergs och Anders Ohlssons metodik för att analysera karaktärer. I äldre skönlitterära texter, från 1800-talet och tidigare, var det vanligt att använda *direkt karakterisering*. Det innebär att berättaren redogör för karaktärernas inre egenskaper. I modern skönlitteratur används dock allt som oftast *indirekt karakterisering*. Med denna metod läggs ansvaret till stor del över på läsaren som på egen hand får skapa sin uppfattning av karaktären (Holmberg & Ohlsson 1999:62). Holmberg & Ohlsson poängterar att en god utgångspunkt för karaktärsanalys är att alla element i en text kan bidra till vår förståelse av en karaktär. De menar följaktligen att det väsentliga att undersöka är karaktärernas egna repliker, deras handlingar, miljöerna de vistas i samt berättarens beskrivningar av karaktärernas yttre (Holmberg & Ohlsson 1999:62-63).

För att komplettera modellen kommer även karaktärernas inre tankar tas med i beaktning, i de fall dessa redogörs för, eftersom de ytterligare bidrar till karaktärernas komplexitet. En fördel är att Fogelström valt att fokalisera flera av romanens karaktärer. Detta innebär att vi får ta del av deras inre tankar genom att berättelsen förmedlas i deras perspektiv, och inte bara begränsas till huvudpersonens (Nikolajeva 2004:172). Genom att utgå ifrån de ovanstående kriterierna kan förhoppningsvis karaktärsdrag identifieras, vilka sedan kan relateras till maskulinitetsbegreppet såväl som den kulturellrelativistiska teorin.

Tillvägagångssättet för undersökningen är att vi läser romanen och väljer ut och diskuterar fram relevanta avsnitt utifrån uppsatsens syfte. Eftersom detta är andra läsningen av romanen för oss båda innebär det att händelseförloppet inte stjälar alltför stort fokus. Istället kan de manliga huvudkaraktärerna ägnas större uppmärksamhet, vilket underlättar karaktärsanalysen.

För att anlägga ett kritiskt perspektiv på metoden så kan möjliga brister identifieras med valet. Undersökningen bygger ofrånkomligen på vår subjektiva tolkning av hur maskulinitet konstrueras och upprätthålls samt hur samtiden avspeglas i berättelsen, vilket innebär att resultaten ingalunda ska betraktas som fakta eller allmängiltiga tolkningar. En annan forskare kan teoretiskt sett urskilja andra drag i texten, göra andra tolkningar och dra andra slutsatser. Ytterligare en brist är att metoden endast är ett av många tillvägagångssätt för att undersöka maskulinitet i romanen. Vidare kan brister återfinnas i att fokus begränsas till de två manliga huvudkaraktärerna. Maskulinitet kan mycket väl konstrueras och upprätthållas i andra delar av romanen, i vilka de manliga huvudkaraktärerna inte figurerar. Huvudkaraktärerna bör emellertid vara en rimlig utgångspunkt i förhållande till undersökningens syfte. Vår subjektiva tolkning och förförståelse inför mötet med texten, samt de begränsningar som metodvalet innebär, kan tillsammans medföra att undersökningens validitet påverkas (Bergström & Boréus 2018:40).

5. Resultat och analys

I denna del kommer undersökningens resultat presenterats och analyseras. I syfte att underlätta läsningen har analysdelen strukturerats upp med hjälp av underkategorier i två led. Dels utifrån bokens fyra delar eftersom dessa markerar olika tidsperioder inom det tjugoåriga spannet som boken skildrar. Inom dessa fyra delar presenteras sedan de iakttagelser som gjorts utifrån maskulinitetsteorin, med hjälp av underkategorier som utformats efter de mest framträdande och relevanta dragen i respektive del. Avslutningsvis presenteras en del som avhandlar romanen och dess karaktärer utifrån den kulturellrelativistiska teorin.

5.1. Från pojkar till män

5.1.1. Hennings möte med staden

I den första delen av boken får läsaren till största del bekanta sig med den femtonårige Henning Nilssons tankar och känslor. Då boken börjar anländer Henning till Stockholm, en stad han länge drömt om och bildat sig en uppfattning om via rykten och hörsägen. Staden symboliserar ett nytt liv för Henning, ett löfte om nya tider och nya möjligheter och läsaren får ta del av den femtonårige pojkens drömmar och förhoppningar, men också hans oro och rädsla för att inte räcka till eller för att beslutet att lämna tryggheten i det som är välbekant och känt ska visa sig vara felaktigt. Henning kan inledningsvis, då han lämnar landsbygden och ensam beger sig in till storstaden, betraktas som den handlingskraftige äventyraren som Olle Widhe lyfter fram som en typiskt manlig figur (Widhe 2008:119-120). Det ska dock senare visa sig att Hennings personlighet egentligen inte alls stämmer överens med denne handlingskraftige äventyraren.

Henning träffar Olle, hans syster Maja och käresta Kerstin, tre individer som sökt sig till Stockholm i jakt på säsongarbete och som införlivar Henning i en tillfällig gruppgemenskap. Henning brottas med ambivalenta känslor kring vad det innebär att vara man. Han vill vara stark, både för sig själv och inför andra, men känner sig svag, rädd och otillräcklig. ”Som om hon anat hans tankar lade Maja beskyddande sin runda arm om hans hals och han kände något av tröst och moderslängtan och skulle ha velat luta sig emot henne och gråta. Men när han såg blusen spänna sig visste han att han inte kunde göra det, Maja var inte modern utan kvinnan. Och han fick inte längre vara barn, han måste vara man.” (Fogelström 2009:16). Den hegemoniska maskuliniteten kan skönjas i periferin, en tillhörighet och ett ideal som Henning sukter efter, men ännu inte nått eftersom han fortfarande till stor del både känner sig som och är ett barn. Den femtonårige Henning är förutom att vara sliten mellan barnet han är och mannen

han ska bli, även försiktig, eftertänksam och mycket ansvarstagande med en tendens att överlämna beslutsfattande som innefattar hans liv och framtid i andras händer. Då Maja, en av hans följeslagare och kamrater, efter en gemensam utekväll säger att hon inte vill återvända till Dalarna då sommaren är slut utan stanna i Stockholm med honom, hamnar de båda i en konversation som slutar med att Henning indirekt lovar henne giftermål trots att han egentligen inte vill. Ett löfte som lämnar honom orolig och villrådig då Maja efter kvällens slut inte nämner löftet på nytt. ”Han förstod henne inte. Varför sa hon ingenting om deras framtid? Hon ägde den ju, måste säga hur hon ville ha det.” (Fogelström 2009:25). Henning lägger således över beslutet om det eventuella giftermålet på Maja och vrider sina händer i vända i väntan på att hon ska meddela honom hur det blir. Ett beteende som frångår bilden av den självständiga och självsäkra mannen som ledare och i kontroll över sin egen framtid, och snarare etablerar Henning i den underordnade gruppen följare, ett karaktärsdrag som på nytt lyfts då han träffar Tummen.

5.1.2. Tummens och Hennings lik- och olikheter

Ture Lindgren, även kallad Tummen är i mångt och mycket Hennings totala motsats. Där Henning är allvarsam, försiktig och trevande är Tummen alert, rapp och rakt på sak. Tummen framstår som bekväm i den han är, en självsäkerhet som Henning saknar och eftertraktar. Att Tummen har lång erfarenhet av och god kännedom om staden kan rimligtvis vara en bidragande faktor till hans självsäkra karaktärsdrag, särskilt i förhållande till Henning som upplever allt för första gången när Tummen guidar honom genom staden och sättet att leva i den. Det är dock viktigt att poängtera att då boken i den här delen fokaliseras genom Henning så är det endast Hennings bild av Tummen läsaren får ta del av. Det skulle mycket väl kunna vara så att även Tummen stundtals känner tveohågsenhet och oro, men detta är något som inte delges läsaren. Henning gör Tummen till sitt ideal över hur han borde vara och han vänder sig ofta till Tummen i situationer där han känner sig obekvämt eller osäker på hur han borde agera.

Klara fick fram en av de stora bredda kakorna och påstod skrattande att den räckte för två. Genast högg Tummen in från andra sidan och Matilda och Henning måste ta en kaka och göra likadant. Henning undrade vad som skulle hända när de kom till kakans mitt och blängde snett för att se hur det artade sig för Klara och Tummen. De fortsatte tills de nästan åt ur munnen på varandra och då förstod Henning att han och Matilda inte kunde göra annorlunda. (Fogelström 2009:67).

Henning förlitar sig på att Tummen vet hur han som individ och man ska göra och blir således bilden av den hegemoniska maskuliniteten som Henning försöker anpassa sig efter och uppnå. Detta går även att se då Henning efter att ha hört en av de kvinnor han bor tillsammans med

bli misshandlad av sin far känner olust inför det och inte vet hur han ska eller borde agera. Här går det att lyfta in den delaktiga maskuliniteten, även om Henning inte deltar i misshandeln av kvinnan så är han ändå delaktig i det hegemoniska maskulinitetsidealet där en man tar sig rättigheter över en kvinnas kropp i och med att han tillåter det fortskrida och inte träder emellan. När han sedan talar om händelsen med Tummen rycker Tummen på axlarna, ”... en far hade agat sin dotter och sådant hände ju dagligen överallt. Tummen föreföll inte att ta det så djupt.” (Fogelström 2009:61). Henning nöjer sig med det och låter olusten bero.

Även om Henning förlitar sig på Tummen i månen av Tummen som den mer erfarne av dem båda – det är Tummen som visar Henning delar av Stockholm han ännu inte besökt och det är Tummen som med sina kontakter i staden hjälper Henning att skaffa nytt boende, så går det även att se hur Tummen har ett behov av Henning. I Henning har han någon som lyssnar på det han säger, som tar honom på allvar och där han i och med sin erfarenhet kan briljera och inta ledarposition. Hennings undergivenhet gör att Tummen kan träda fram och tydligare etablera sin egen maskulinitet, en roll han trivs med och anammar. ”Han var en god lokalpatriot och tyckte att han plötsligt fått en uppgift i tillvaron: han skulle avslöja stadens, häckens, mysterier för den där blyge lantisen.” (Fogelström 2009:31).

5.1.3. Tummen som revolutionär

Läsaren får tidigt i boken ta del av den revolutionära sidan av Tummen, eller åtminstone den sidan som traktar efter förändring där revolution ses som det optimala, och något glorifierade, sätt att uppnå denna förändring. Både Henning och Tummen sällar sig till det lägre samhällsskiktet, men medan Henning finner sig i det och ser på framtiden utefter de möjligheter han har i stunden, talar Tummen om framtiden han skulle kunna ha om samhällets grundvalar skiftar. Deras levnadsvillkor fyller Henning med oro inför hur han ska hantera kommande svårigheter men fyller istället Tummen med en ilska gentemot borgarklassen och de som har mer än honom, men också mot sin egen klass, arbetarklassen, som inte gör någonting för att ta sig ur sin situation. ”I Frankrike försökte de ändå att göra revolution, sa Tummen lågt. Men här gör vi ingenting. Vi sliter och gnor och får en spottstyver för knoget och när det inte räcker att leva på så tigger vi eller svälter. Och tycker att det bara är som det ska vara när varannan fabriksflicka går på gatan och till och med småflickorna säljer sig.” (Fogelström 2009:34).

Henning blir således realisten i och med att han är grundad i nuet, medan Tummen blir drömmaren som ser framtiden för vad den skulle kunna vara. Detta är dock en komplex san-

ning då det till viss del även skulle kunna tolkas som motsatsen. Tummen kan förvisso ses som en idealist i sin bild av kommande tider, men det är en bild som är förankrad i en förståelse av hur samhället ser ut just nu. I Tummen finns det ett driv och en önskan om progression och därmed en grundläggande förståelse för samhället som uppbyggt i flera led, medan Henning endast lever för dagen i hopp om att allt ska lösa sig.

En aprildag stod de på Götgatan och såg vattnet spruta från den första brandposten. Vattnet flög ut i en väldig stråle och gatan spolades plötsligt blank och ren. Henning såg det som ett fyrverkeri, en upplevelse för ögon och öron. Men Tummen drömde om den framvällande kraften och knöt nävarna för att betvinga lusten att springa fram, rycka åt sig sprutan och rikta strålen mot närmaste överhetsperson. (Fogelström 2009:36).

Genom fokaliseringen av de två karaktärernas känslor när de bevittnat brandpostspektaklet synliggörs en grundläggande skillnad dem båda emellan. Henning ser den nya brandposten för vad den är, en byggsten i moderniteten, och fascinerar över dess effekt. Tummen gör en mer symbolisk tolkning av situationen, där brandpostens kraft och vattnets renande effekt samverkar för att spola bort den gamla världen och bereda väg för en annan form av modernitet, arbetarnas tid. Maskulinitet konstrueras och upprätthålls som sagt i olika sociala situationer. I en revolutionär kontext är Henning knappast en uppbärare av den hegemoniska maskuliniteten, vilket å andra sidan Tummen kan sägas vara, även om han än så länge främst hemfaller åt slagord och ideal snarare än att skrida till handling. Henning har alltså sina tvivel på revolutionen, utan att han för den sakens skull röjer dessa i onödan, med risk att bli en del av den underordnande maskuliniteten i form av någon feg som viker ner sig. Istället kan han betraktas som tillhörande den delaktiga maskuliniteten i sammanhanget. Han sympatiserar trots allt med Tummens idéer och framtidsvisioner och legitimerar på så vis den ordning som skulle följa på en eventuell revolution.

5.1.4. Arbetet som grupptillhörighet

Då Henning anlant Stockholm påbörjas jakten efter ett arbete, något som visar sig svårt då det finns gott om pojkar i liknande situation. Detta leder till ströjobb, det vill säga jobb som är tillfälliga och ofta säsongsb beroende. Något dessa arbeten dock har gemensamt är arbetskulturen, i det här fallet hur en man betar sig på arbetet och vad som krävs för att tas upp i den manliga gemenskapen. ”Kolbäraren kallades för Storsäcken och var sitt arbetslags stolthet, mannen som utan att svikta kunde bära en tvåhundra kilogram säck från pråmen till vågen och oberörd stå där medan man och säck vägdes.” (Fogelström 2009:38).

Det blir snabbt tydligt att det som eftertraktas av männen på arbetsmarknaden är styrka och uthållighet, ett kriterium som Henning ännu inte har på grund av sin något klena kroppsbygg-

nad, något som förvisso kan kopplas till det faktum att han endast är femton år gammal och ännu inte nått sin fulla potential. Ålder är dock ingenting som det tas någon hänsyn till och Henning får jobba hårt, stundtals till utmattningsgränsen, ett faktum han tar med ro eftersom det innebär att han kommer närmare det hegemoniska maskulinitetsidealet. ”Riddaren av femman och mattan, en man bland män, ingen hjälppojke längre. Om han orkade skulle han kunna vara stolt, yngst i bärarlaget, accepterad.” (Fogelström 2009:50).

Om Henning är villig att anstränga sig för att uppnå styrka och uthållighet är han desto mindre villig att sälla sig till ett annat ideal, nämligen supandet. Det är snarare en regel än ett undantag att arbetsdagen kantas av supar, eller så kallade styrketårar. Detta är något som männen tillhandahåller sig själva och varandra, men som också kan komma från arbetsgivaren som en form av beröm eller belöning för ett väl utfört arbete. Henning skyr alkoholen då han tycker dess påverkan på hans kropp är obehaglig, men känner sig stundtals tvingad till att ta då det bjuds för att inte uteslutas ur gemenskapen. ”Han drack, men utan sång. Och Ölands-Kalle blev plötsligt gemytlig och spendersam, han lade armen om Henning och förklarade att detta var en av de snabbaste och bästa tegelbärare han haft och det skulle man ta en sup på.” (Fogelström 2009:53). Här skönjs beteendet som Torbjörn Forslid talar om, det vill säga hur män i grupp befäster kriterierna för vad det maskulina idealet innebär. Henning blir bjuden på en sup och tar en för att vara till lags vilket blir belönat med beröm kring hans person och insats, vilket i sin tur stärker maskulinitetsidealet och dess villkor. (Forslid 2006:11-12).

Detta beteende uppvisas återigen när Henning och Tummen får arbete nere i hamnen som sumprunkare, då det visar sig att fyllerikulturen är väl etablerad i arbetslaget. Henning vill helst, sin vana trogen, avstå från suparna, men utan att visa det. Han skänker därför bort en av sina supar till springpojken som kommer med mat och slipper på så vis avslöja sitt verkliga förhållningssätt till alkohol för resten av arbetslaget. Tummen å andra sidan tar alltid åtminstone en sup eftersom ”man skulle hålla på yrkets seder” (Fogelström 2009:75). Både Henning och Tummen kan här anses eftersträva att bli accepterade av arbetslaget enligt de etablerade maskulinitetsidealerna, fast på olika sätt. Tummen tar supen med förevändningen att hålla på yrkets seder, snarare än att han faktiskt tarvar en sup, medan Henning låtsas ta en sup när han i själva verket skänker bort den.

5.2 Från ensamhet till tvåsamhet

5.2.1. En följer och en leder

Då del två tar vid har några år passerat och Henning är tjuogoett år gammal. Våren har kommit till Stockholm och staden vaknar till liv efter den långa vintern. Arbeten som legat nere öppnar upp igen och förra säsongens arbetslag sammanstrålar, gläds åt att på nytt ses och sörjer dem som dött eller försvunnit under vintern. Henning och Tummen är numera väletablerade sjäare och Henning har äntligen nått den plats han traktat efter, den där han hör till och ses som en given del i gemenskapen. ”Han nickade, skakade hand. Här var laget, kamraterna. Stora plågan, Gränges, Ta-i-här, Palten och de andra. Inga skönheter precis, tufsiga och raggiga, lusiga och smutsiga. Fick sköna damer och välklädda herrar att ta stora svängar för att inte komma för nära. Men kamrater, människor, bröder i de fattigas stad och värld.” (Fogelström 2009:83).

Den redan etablerade maktstrukturen mellan Henning och Tummen kvarstår, det vill säga att Henning ser Tummen och hans sätt att vara och agera som det rätta, något som stundtals skaver i honom – varför kan inte han vara likadan? Men som också inger honom trygghet eftersom det på det sättet finns någon att luta sig mot. Det bör tilläggas att då Henning känner irritation i sitt förhållande med Tummen så är irritationen riktad mot honom själv och inte mot kamraten.

Maria Nikolajeva har i sin bok *Barnbokens byggklossar* (2004) listat manliga respektive kvinnliga karaktärsdrag i ett abstrakt schema som hon baserat på könsstereotyper i litteraturen. Med könsstereotyper menar Nikolajeva när pojkar och flickor och män och kvinnor beter sig så som de förväntas göra utifrån de rådande normerna (Nikolajeva 2004:129). Kvinnor uppvisar de mer passiva karaktärsdragen – de är lydiga och beroende av andra, självuppofterande, emotionella och milda medan männen är starka och hårda, självständiga, aggressiva och känslökalla, det vill säga mer aktiva drag (Ibid.). Utefter detta schema är det intressant att notera hur Henning och hans personlighet sällar sig till kvinnans karaktärsdrag med sitt oroliga och emotionella sätt att vara, medan Tummen och hans tendenser till skrävel och stundtals aggressiva beteende passar in i den manliga könsstereotypen, vilket med tydlighet visar på hur Tummen inkluderas i den hegemoniska maskuliniteten, medan Henning på nytt står utanför. Detta är något som tydligt går att se då de båda männen i sällskap med Matilda är på väg hemåt och går rakt in i ett obehagligt möte mellan Augusta och Färgarn, två individer som är inneboende hos samma hyresvärd som Henning och Matilda, där Färgarn försöker förgripa sig på Augusta:

Tysta gick de vägen upp mot huset. Stannade, någonstans långt borta skrattade och skrålade några i en båt. Och plötsligt: ganska nära dem var det någon som skrek till förtvivlat. [...] Brottningen upphörde hastigt. Flickan reste sig upp, skakade av gråt. Färgarn reste sig också, förvirrad och fumlig, sökande förklaringar. Men han hann inte säga så mycket förrän Tummen gripit tag i honom och slängt honom som en säck över ryggen. Bar den stretande och protesterande mannen ut på bryggan, vräkte honom över axeln så att han med ett väldigt plask for ner i vattnet. (Fogelström 2009:103).

I en situation där något felaktigt pågår väljer Henning att stå kvar och därmed att inte agera medan Tummen reagerar genom att omedelbart handgripligen ta tag i mannen. Henning är således passiv, vilket överensstämmer med Nikolajevas kategorisering av kvinnliga drag, medan Tummen är aktiv och därmed sällar sig till de manliga. Det går dock förvisso att argumentera för att Henning här inte hinner agera i och med att Tummen gör det först. Hade han getts möjlighet, eller om Tummen inte vore närvarande, är det möjligt att Henning hade hanterat situationen på annat vis, något som endast går att spekulera kring, men i och med att Tummen är närvarande följs mönstret av Tummen som ledare och Henning som följare.

5.2.2. Henning och Tummen möter kärleken

Som tidigare nämnts tenderar Henning att låta sig ledas in i tillhörigheter, något som även blir synligt då han möter kärleken i Lotten. De träffas på ett bröllop till gemensamma bekanta där Henning först får syn på Lotten och iakttar henne på håll. Vid middagen hamnar de bredvid varandra och då det därefter blir dans är det Lotten som tar steget till att bjuda upp. ”Så bjuder vi upp till dans, pojkar! röt Skräcken. Henning tvekade, han dansade dåligt, hade bara gjort det några gånger. Vi försöker väl, sa Lotten.” (Fogelström 2009:87). Detta förfarande, det vill säga att Lotten är den som slutligen tar steget, är ett återkommande mönster i Hennings och Lottens relation där Henning hela tiden vill, men verkar oförmögen att agera på egen hand då han är rädd för att misslyckas eller för vad ett agerande från hans sida ska leda till.

Han hade tur. Hur hade han burit sig åt, fumlig och blyg som han var? Plötsligt hade det bara blivit så att Lotten var hans flicka, att de möttes, hörde ihop. Utan att något egentligen sagts än, något som bekräftade. Ibland greps han av oro, undrade om hon skulle försvinna lika fort som hon kommit. Måste han inte binda henne vid sig eller åtminstone komma till ett klart besked: ja eller nej. Men han var så rädd för ett nej att han inte vågade säga ja. (Fogelström 2009:92).

Istället blir det Lotten som befäster och klargör var de står: ”De möttes. Mun mot mun, hand mot hand, bröst mot bröst. Allt var så naturligt, som om det hänt förr, som om ingen rädsla och osäkerhet fanns. Och samtidigt så nytt, så oprövat och fantastiskt. Lotten, sa han bara. Vi, sa hon, vi ska hålla ihop.” (Fogelström 2009:95). Precis som i relationen med Tummen intar Henning positionen som den passiva parten även med Lotten. Han bibehåller därav sin posit-

ion som utefter Nikolajevas schema placerar honom i det kvinnliga spektret, medan Lotten, en kvinna, intar den aktiva mannens roll och leder Henning in i tvåsamheten. Det ska dock tilläggas att även om Henning ofta låter andra fatta beslut åt honom så ikläder han sig ändå stundtals rollen där mannen är den som bestämmer. En kväll knackar Olle på dörren, mannen som Henning under en tidigare period slagit följe och delat lediga stunder med. Olle och hans numera fru, Kerstin, har det svårt och Henning fattar beslutet att erbjuda dem tillfällig sovplats i bostaden han delar med Lotten, Tummen och Matilda. I samband med detta sker ett fokaliseringsskifte och läsaren får en inblick i Lottens tankar angående Hennings personlighet och agerande.

Hon försökte att inte visa sig missbelåten, visste att Henning slet så hårt han förmådde för att göra allt så bra som möjligt. Det var bara det att han var för snäll, tänkte hon, att han inte sa nej. Han trodde att hon inte såg det – men hon visste att han ofta bar vatten till Kerstin också. Och han borde ha fräst till och tvingat Olle att skotta, nu kom aldrig Olle ut förrän det var dags för honom att gå till fabriken. (Fogelström 2009:135).

Lotten är missnöjd med boendesituationen och tycker Henning är för snäll mot deras inneboende. Intressant att notera är hur hon nämner att Henning inte tror hon är medveten om att han bär in vatten till Kerstin också, något som antyder att Henning gör det i skymundan. Ett val som i sig indikerar att Henning undviker att tala om det för Lotten eftersom han vet om att hon skulle misstycka. Detta är ett beslut som återigen placerar Henning i den undvikande kategorin där han vet att hans agerande inte nödvändigtvis är det korrekta och det som förväntas av honom som man.

Vid sidan av Henning och Lottens spirande kärlek inleder Tummen ett förhållande med Matilda, en relation som läsaren inte får en lika god inblick i då det precis som tidigare till största del är Henning som fokaliseras. Dock går det att se tendenser till att Tummen även i denna nya relation har en benägenhet till att ta befäl, både i hans privata relation med Matilda, såsom då det är han som bestämmer att de bägge till skillnad från Henning och Lotten inte ska gifta sig, men även i gruppkonstellationen som uppstår då de bägge paren umgås tillsammans. ”Tummen och Matilda kom. Och Matilda var lustigt röd hon också och Tummen ovanligt tystlåten. Han hjälpte Matilda att sätta sig ner, han plockade med matsäckskorgen. Så tittade Tummen på de övriga – och brast i skratt. Och plötsligt skrattade de högt alla fyra.” (Fogelström 2009:95). De bägge paren har på var sitt håll vänskaps och då de slutligen strålar samman är stämningen tryckt och en känsla av genans och viss olustighet infinner sig. En känsla som bryts av Tummen då han brister ut i skratt. Det är således Tummen som genom att bryta tystnaden legitimerar dem alla och det som nyss skett.

Medan Henning och Tummen successivt etablerar sig i sin nya roll som en av parterna i ett kärleksförhållande så pågår vid sidan av sökandet av vad detta nya förhållande innebär för dem som män. ”De fyra som brukade hålla ihop skulle göra en lördagsutflykt. Tummen hade skaffat rep. Det hade de lärt sig: en sjåares flicka hade rätt att gunga. Den som bar tungt och mycket fick muskler och kunde verkligen gunga en flicka. Nu var det dags att låta Matilda och Lotten få känna vilkas flickor de var.” (Fogelström 2009:102). Att som man tillhör yrkesgruppen sjåare kommer således med vissa förväntningar, något som det här går att se att de bägge männen försöker anpassa sig efter, en anpassning som går i flera led. Det är Tummen som först tar initiativet till denna adaptation genom att skaffa repet och sedan Henning som i sin tur adapterar sig efter Tummen. Den hegemoniska maskuliniteten syns vidare genom en form av äganderätt gentemot det andra könet. Matilda och Lotten går från att vara egna individer till att bli objekt i vad som förväntas av männens tillhörighet och dess maskulinitetskultur.

Även om Henning till sin natur är någon som snarare följer än leder är han dock en del av mansidealet på så sätt att han känner ansvar för andra, särskilt för Lotten och deras gemensamma framtid. Detta ansvar är något som fyller honom med glädje och lycka men också allvar och oro.

Golvet var för smutsigt att ligga på. Men de satte sig ner, Henning med ryggen mot väggen och Lotten vilande mot honom. Över dem hängde den flagnande tapeten som en fågelvinge. Lotten somnade, hopkrupen med huvudet i hans knä, med hans arm om hennes bröst. Natten var varm och ljusnade tidigt, trots att han var trött kunde han inte somna, han var alltför lycklig. Satt och såg hur mörkret långsamt löstes upp, hur de första stråken av dagsljus drog upp på österhimlen. Och solen steg skimrande över fönsterkarmen, rummet dallrade av ljus. Han såg på Lotten som ännu sov och tänkte: jag måste bli stark, jag måste orka, jag måste slita så hårt att jag kan ge henne en dräglig tillvaro. (Fogelström 2009:123).

Då det tidigare gått att skönja det manliga grupp beteende talar om, vänder sig Henning här istället åt Forslids andra kategorisering, nämligen projektledaren, där män enligt Forslid ägnar sig åt projekt eller så kallade livsuppgifter. (Forslid 2006:11-12). Henning gör det till sin uppgift att ägna sitt liv åt att göra deras, med särskild emphasis på Lottens, tillvaro och framtid dräglig. En uppgift som hädanefter kommer trumfa alla andra åtaganden han har.

5.2.3. Klassöverskridande möten

I romanens första del existerar borgarklassen främst genom drömmar. Antingen genom drömmen att störta den, eller genom drömmen att tillhöra något bättre i framtiden. Men det är först i romanens andra del som karaktärer från borgerligheten gör entré. När arbetstillfällena nere i hamnen börjar tryta i takt med att vintern smyger sig på måste Henning söka nya vägar till försörjning. En kollega i arbetslaget lyckas få in dem på ett renoveringsjobb av sillimport-

tören Leonard Bodins lokaler. Arbetet krävde inga särskilda yrkeskunskaper, men var dåligt avlönat och omgärdades av stanken från sillen. I denna miljö möter Henning grosshandlare Bodin första gången, och klasskillnaden avtecknar sig omedelbart i beskrivningen av Bodin:

Grosshandlare Bodin kom ner först vid niotiden och en doft av rakvatten blandades plötsligt med sillstanken. [...] Hans uppträdande och min, hans avskildhet och brådska – allt markerade att han tillhörde en annan värld, en där man inte borde dofta sill. Med uppdragna ögonbryn såg han på de två hamnarbetarna han anställt och på sina gamla kända packare, som han alltid blev lika förvånad när han fick se dem. Kanske han undrade om de också var människor. Men hans samvete var rent – han var medlem av Sällskapet de nödlidandes vänner. Om inga fattiga fanns skulle välgörenheten försvinna och därmed något av stort mänskligt värde. Han avskydde dem som pockade och krävde men blev rörd när han såg bilder av små välklädda flickor som kom med mat och gåvor till de fattiga. (Fogelström 2009:109)

Bodin beskrivs här som tillhörande en annan värld. Klasstillhörigheten markeras inte enbart med utstyrsel och sådant som rakvatten, utan även uppsynen och inte minst beteendet är viktiga beståndsdelar för att konstruera bilden av sig själv som framgångsrik affärsman. Nedvärderandet av arbetarklassens folk förefaller även nödvändig för att markera den egna storheten, vilket framträder särskilt tydligt av att han blir förvånad varje gång han får syn på sina gamla kända packare. Samtidigt som dessa människor nedvärderas använder han de än mer utsatta för att rena sitt samvete genom välgörenhetshandlingar. Han avger dessa allmosor, vilket skänker glädje åt både honom och mottagaren för stunden, men som knappast löser problemen på lång sikt. På så vis upprätthålls samhällsordningen och han själv framstår i god dager. Dessutom avskyr han som sagt de som ”pockade och krävde”, vilket möjligen kan avse de arbetare som ställde krav på rättigheter och inflytande. Vidare ser han det som en smärre skandal att hans yngre bror fattat tycke för en flicka från arbetarklassen, Hennings tidigare rumskamrat Annika. De båda klasserna bör leva åtskilda enligt Bodins sätt att se det. Leonard Bodin framställs med andra ord inte som en särskilt sympatisk karaktär. Trots detta hyser Henning inte agg mot honom i någon större utsträckning:

Han kunde naturligtvis tycka illa om fabrikör Bodins nedlåtande sätt eller stuvare Lundströms råa rytande. Samtidigt kunde han både förstå och respektera dem och skulle omöjligt kunna tänka sig att tillfoga dem någon skada. Men för den skull kände han inte någon slavens tillgivenhet eller beundran. Egentligen var han ganska ointresserad av herreklassen. Det var förhållanden och inte människor han ville ändra på. Förresten såg han så lite av de rika i sitt arbete i hamnen, de som gav order och skrek och bråkade var fattiga basar. Fick man bara leva drägligt så fick de rika gärna leva de också och ha det hur bra som helst. (Fogelström 2009:119)

Att Henning inte är någon riktig revolutionär blir allt tydligare. Han skulle aldrig kunna åsamka någon skada, och dessutom är det inte människorna från överklassen som han vill ändra på, utan snarare de samhällseliga strukturerna, vilket klingar mer av reformistisk ton än av revolutionär sådan. Tummen skulle naturligtvis betrakta dessa åsikter som hädelser, varför

Henning väljer att hålla de inom sig och efter Tummens haranger stillsamt inflika ”det blir nog bra med revolutionen” (ibid.).

Henning och Tummen tillhör i egenskap av arbetare en marginaliserad grupp i samhället, trots att de är i majoritet. Både Leonard Bodin och Tummen kan sägas upprätthålla denna ordning genom det ömsesidiga föraktet för varandras klasstillhörigheter. I Tummens perspektiv är alla från herreklassen förkastliga utsugare utan skrupler, medan alla arbetare reduceras ner till en stereotyp präglad av våldsamhet och okunnighet av Bodin. På så vis blottas hur den hegemoniska maskuliniteten kan se väldigt olika ut beroende på vilken social grupp som skärskådas. Tummen må vara en bärare av idealen i sin egen samhällsklass, medan han förmodligen blivit utstött om han uppträtt på samma vis om han haft sin tillhörighet i Bodins miljöer, och naturligtvis vice versa. Herreklassen kan i detta avseende, då de besitter makten över arbetarna, konstruera en nidbild av den manlige arbetaren i syfte att legitimera och upprätthålla de maskulinitetsideal som återfinns inom det egna sociala skiktet, samtidigt som arbetarnas motsvarande ideal marginaliseras. Detta förhållande styrks av Tummens möte med den förfallne borgaren, Törsten, som supit upp sitt arv och tvingats ta anställning som sjöare. Törsten hade ratats från sin egen klass då han tagit ställning för arbetarna i vissa avseenden och således betraktats som en sorts överlöpare. Han berättar dessutom för Tummen att de på universitetet fått lära sig att se ned på kroppsarbetare, eftersom sådant arbete inte anstår herreklassen.

5.2.4. Den vacklande revolutionären

Tummens revolutionära åsikter och drömmar fortsätter att vädras i romanens andra del. När Henning och Tummen blott är några dagar bort från att bli bostadslösa återkommer Tummen till den förestående revolutionen. Han menar att det första som arbetarna ska erövra är just bostäder, inte minst eftersom han sett välbeställda familjer om några få personer som haft tillgång till 10-15 rum. Men i takt med att den egna levnadssituationen så sakteliga förbättras i romanens andra del börjar Tummens hätska retorik att mildras en aning. Efter att de funnit en bostad där de tillsammans med sina kvinnor flyttar in får Tummen och Matilda även sitt första barn, sonen Rudolf. I den nya fastare tillvaron tycks Tummen ta en ny skepnad:

Han satt i bersån och smuttade på ett glas punsch medan han fläktade bort flugorna från den halv-årgamle Rudolf som sov i en korg. Tummen hade lagt sig till med en prydlig, spetsig mustasch och börjat röka, hade en kritpipa. Hans rörelser var inte längre oroligt, otåligt snabba. Som om han mjuknat något under Matildas milda behandling, han brusade inte upp lika fort, odlade inte missnöje lika flitigt. Eller kanske det bara var för varmt. (Fogelström 2009:144).

Tummen har i detta avseende utvecklats från den ensamme revolutionären utan något att förlora till en familjefar som helt sonika har mycket att förlora. Att han sympatiserar med tidigare nämnda Törsten samt att han börjat odla mustasch, dricka punsch och röka pipa kan också ses som indikatorer på en viss förlikning borgerligheten, även om han inte frångår sina grundläggande ideal. I samtalet med Törsten möter Tummen dock för första gången *Det kommunistiska manifestet* kärnfullt refererat ur Törstens minne. De slagkraftiga skrivelserna om att överklassen ska darra inför proletärerna sporrar Tummens revolutionära sida som får ett uppvaknande.

Inför avtäckningen av den nya Karl XII-statyn besöker Tummen platsen en dag i förväg. Den samlade folkmassan växer i storlek och skapar en orolig situation. Husarer med piskor och sablar skingrar folkmassan som flyr i panik med blodspillan som följd. Mitt i tumultet står Tummen kliven inför vad han ska ta sig till: ”Tummen ville inte springa, det bar emot. Han försökte gömma sig bakom ett träd men fann att han snart måste ta sig därifrån. Hörde hovarnas klappande bakom sig – och nu sprang han, sprang förtvivlat. De fick inte rida ner honom, han måste komma undan. Han ville inte riskera livet för en läktare och en staty. Matilda och Rudolf – varför hade han gått hit?” (Fogelström 2009:149). Den återvunna geisten för revolutionens sak balanseras här mot ansvarstagandet som tillkommit sedan de tidiga ungdomsdagarna. Efter att ha valt säkerheten framför risken, och när lugnet väl lagt sig och rädslan tagit ett steg tillbaka, skäms Tummen för att han varit så rädd tidigare.

Tummen har i situationen inte förmått leva upp till den hegemoniska maskulinitetens ideal för en revolutionär eftersom han tagit till flykten. Maskuliniteter som konstrueras i olika sammanhang fungerar ofta i relation till varandra, och i detta avseende kan Tummens ideal som familjefar och försörjare haft inverkan på de ideal som gäller den revolutionära maskuliniteten. När Tummen sedan på gatan får höra att August Blanche, en inflytelserik arbetarvänligt sinnad politiker och kulturperson, har dött rusar han hastigt hem och basunerar ut nyheten. Tidpunkten är dock olämplig eftersom Henning och Lotten just fått sin första son. Men Tummen, uppsnärjd i nyheten som han är, säger bara ”då måste ni döpa honom till August” (Fogelström 2009:151). Tummen förefaller befinna sig i en form av identitetskris i det här läget. Han slits mellan viljan till uppror och tryggheten för honom och familjen, två poler som minst sagt är svårförenliga med sina vitt skilda maskulinitetsideal.

5.3. Förändringarnas vindar blåser

5.3.1. Försiktighet kontra överilade beslut

Då del tre tar vid har ytterligare några år passerat och Henning och Tummen närmar sig trettio. De båda familjerna bor kvar i den gemensamma bostaden med sina respektive familjer som under de år som gått utökats med fler barn. Både Henning och Tummen arbetar kvar i hamnen och ägnar sig åt likartade arbetsuppgifter, men det går att se en skillnad i deras tanke-sätt då de bägge männen fokaliseras. Då läsaren får ta del av Hennings tankar är dessa främst fokuserade på hur det slitsamma och tunga arbetet påverkar hans kropp, huruvida han kommer orka och den medföljande oron av vad det kommer innebära för hans familj, medan den fysiska påverkan på jaget utesluts då Tummens tankar blir tillgängliga. Tummen nämner förvisso det hårda arbetet och slitet, men i en generell kontext där arbetaren och dennes hårda och osäkra arbetsvillkor måste förändras. Hennings tankar kretsar således på individnivå där det hårda arbetet är direkt anknutet till honom, medan Tummens tankar har ett bredare perspektiv som utgår från fler än honom själv.

Då den tidigare kategoriseringen av de bägge männen gjorts utefter Nikolajevas genus-schema över manliga och kvinnliga karaktärsdrag, har Henning visat på kvinnliga drag, medan Tummen uteslutande hållit sig i den manliga kolumnen, men här går det att se hur männen byter plats. Henning som utgår från sig själv hamnar i den manliga kategorin medan Tummen är mer inkluderande och hamnar i den kvinnliga. Det går dock att argumentera för att detta är en för snäv tolkning då anledningen till att Henning utgår från sig själv i grunden handlar om att han tänker på andra, men likväl värt att nämna då det synliggör komplexiteten i vad som kan anses vara manligt respektive kvinnligt.

Tummens fokus på arbetarna som grupp driver honom till att försöka starta en förening för hamnarbetarna, något som skapar slitningar i Henning. Han vill å ena sidan bidra till Tummens sak och ta ställning, men hans ansvarskänsla och försiktighet grundad i den konstanta oron för vad det ska innebära för hans familj hindrar honom till att ta steget fullt ut.

Några få hade ändå låtit anteckna sig som intresserade. De flesta av dem hade gjort det med förbehåll, Tummen fick inte utelämna deras namn. Till dessa ängsliga hörde Henning. Han skämdes för sin försiktighet. Nästan varje morgon när de gick iväg till arbetet tyckte han att han måste förklara sig för Tummen. Lotten fick inte oroas nu, hon väntade barn igen. Han hade lovat henne att inte vara med om något, inte riskera deras tillvaro. Tummen måste förstå. (Fogelström 2009:170).

Och visst förstår Tummen, en förståelse som tydliggör de bägge männens olika förutsättningar, deras lynnen och varför de resonerar så som de gör.

Tummen förstod, han led av samma plåga. Men hade lättare än Henning när det gällde att slå bort den. Tummen hade ingen liten bonde inom sig, han tillhörde de rotlösa, hade växt upp med deras

valspråk: *Allt ordnar sig*. På ett annat sätt än Henning hade han vänner överallt, gömställen, möjligheter. [...] Han kunde hysa in sin familj hos vänner och hitta hundra påhugg och födkrokar. Men Henning behövde en plats att bo på och en att arbeta på, något av torvan och roten. (Fogelström 2009:170).

Här belyser Tummen på egen hand olikheterna mellan honom och Henning och sätter ord på de skillnader som gång på gång synliggörs för läsaren, där Henning är den återkommande försiktiga och eftertänksamma, medan Tummen är den otåligen som vid flertalet tillfällen fattar beslut baserade på känsla och lust snarare än med tanke och logik. Detta går på nytt att se då den unga Susanna tillfälligt träder in i deras liv. Susanna är sexton år gammal och har under en tid vistats tillsammans med Klara, en tidigare bekant och vän till Henning, Tummen och Matilda, i cigarrboden – en verksamhet där det förvisso säljs cigarrer men vars främsta handelsvara är kvinnokroppen. Då polisen börjar intressera sig för verksamheten och Klara riskerar att ertappas för prostitution skickar hon Susanna och sina tre barn till Henning och Tummen där de får bo i väntan på att Klara ska släppas fri från kurhuset, dit hon förpassas för botgöring. Susanna och hennes spirande sexualitet blir snabbt ett orosmoment i huset då hon inte anpassar sig efter de sederegler som förväntas av henne som kvinna, utan snarare visar upp och koketterar med sin kropp som främsta tillgång och medel. ”Och hon smög, fanns överallt där hon inte borde finnas. Det var främst Henning hon följde. När han kom hem från arbetet och stod och tvättade sig i boden kunde hon plötsligt öppna dörren och titta in. Sa förlåt – men dröjde ändå kvar, pratade på som om hon inte märkte att han var naken.” (Fogelström 2009:208). Henning skräms av detta beteende, vet inte vad det betyder och därför inte heller hur han ska agera, men han känner av Lottens oro över Susanna och vidtar försiktighetsåtgärder för att hålla henne ifrån sig. Susanna fattar slutligen vinken och går vidare till Tummen: ”Tummen hade inte Hennings försiktighet, han hade också en annan syn på tillvaron och kvinnan. För Henning betydde varje handling och varje ord så mycket. En smekning band, ett förtroende förde närmare. Tummen tog det lättare, han kunde göra och säga en hel del utan att mena så mycket med det.” (Fogelström 2009:209).

När Susanna således vänder sig till Tummen njuter han av uppmärksamheten och ser det som en lek och ett spel mellan könen. ”Också det var naturligt, man skulle väl glädjas åt det goda som bjöds och visa att man uppskattade det sköna. Karlar var skapade så att de gjorde det. Och kvinnorna så att de tyckte om det även om prydhetsen tvingade dem att försöka se sura ut ibland.” (Fogelström 2009:209-210). Tummen spelar högt och stegringen från blickar och blottade ben till nyp och smekningar går fort och briserar till slut då Tummen frustrerad ilsknar till och försöker tvinga sig på Susanna med våld, varpå Lotten kommer in i rummet och läxar upp dem bägge. Tummen känner skam, men också ilska. ”Jag är ju karl ändå, för

tusan, röt han plötsligt och tyckte att han hittat en förmildrande omständighet”. (Fogelström 2009:211). Tummen uppfyller här det hegemoniska maskulinitetsidealet och använder det som uppmuntran och acceptans för hur han betar sig, men också som ursäkt då hans beteende får konsekvenser. Maskuliniteten blir därmed en stöttepelare och ett sätt att aldrig göra fel.

5.3.2. Från tanke till handling

Tummens revolutionära patos har i de första två delarna inte omsatts i praktiken, utan mestadels bestått av visioner och prat. Den nytändning Tummen fick i samband med första mötet med *Det kommunistiska manifestet* i andra delens slutskede spiller nu över i tredje delen då han faktiskt skrider till handling på flera plan. Främst sker detta genom en form av organisering. Om lördagarna anordnar han träffar för sällskapet *Lördagsbröderna*, en samling arbetare med olika yrken, där medlemmarna diskuterar förhållanden för respektive yrkesgrupp och vad som därefter behöver göras. Henning deltar något motvilligt då han räds konsekvenserna av strejker och organisering på arbetsplatsen, men stöttar samtidigt deras sak och uppvisar återigen drag av den delaktiga maskuliniteten. Tummen är en aktiv talare och ivrar för att arbetarna måste skrida till verket nu: ”Vi kan bara vinna framgångar genom sammanhållning, sa muraren. Först starka föreningar och ordentliga kassor – sedan krav och strejker. Vi kan inte vänta så länge, invände Tummen. Vi får slå till först och bilda föreningar sen. Arbetsköparna begriper inget annat än strid. De kan inte pratas omkull, de måste slås ner.” (Fogelström 2009:165). Otåligheten och den något naiva inställningen till hur kampen ska föras är karakteristisk för Tummen när det kommer till revolutionstemat. Han vill vara revolutionären som går i bräschen, som inte visar sig svag eller böjer sig för arbetsköparna. Han kan sägas försöka upprätthålla bilden av sig själv som den ideala revolutionära mannen, där han också till varje pris vill undvika att bli en del av den underordnande maskuliniteten genom att på något vis avvika från denna idealbild.

En intressant iakttagelse i maskulinitetsperspektivet är sällskapets namn och dess deltagare: endast bröder. Detta trots att Tummens sambo Matilda är en arbetande kvinna. När sällskapet så sammanträder en lördagskväll förvisas Matilda, Lotten och barnen till ett annat rum där de inte stör bröderna. Avsaknaden av kvinnor i sällskapet avslöjar således något av Tummens syn på revolutionen, som förväntas utgå ifrån männen. Denna bild nyanseras dock en aning vid ett senare tillfälle då Tummen hjälper Kerstin och de andra kullorna att organisera en strejk på hans tidigare arbetsplats på stearinfabriken, vilken genomförs med framgångsrikt resultat. Segern blir Tummens första triumf i praktiken, och självförtroendet byggs upp på nytt igen. På så vis engagerar sig Tummen även i de arbetande kvinnornas kamp i viss mån.

Men att skrida till handling innebär inte enbart framgångar för Tummen. I ett försök att organisera hamnarbetarna, inte till strejk utan som förhandlingspart med arbetsgivaren, visar det sig svårare än han trott att få med sig sina jämlingar. Medan de flesta som ställer sig på Tummens sida är passiva deltagare visar en av arbetslagets nyanställda, Lång-Jonte, desto mer entusiasm. Han är beredd att gå med i en förening, men vill först försäkra sig om att de ”säkra gubbarna” stöttar Tummen. Några dagar senare blir Tummen, tillsammans med några av de säkra gubbarna, uppkallade på stuvarens kontor där det visar sig att deras hemlighetsmakeri med organiseringen avslöjats. Att det är Lång-Jonte, i jakten på en bättre anställning i hamnen, som avslöjat dem inser de först efteråt. De står alla i begrepp att bli avskedade, men Tummen insisterar på att ingen agitation har bedrivits och att endast han själv står ansvarig för organiseringsförsöket. Med denna uppoffrande handling lyckas Tummen rädda skinnet på två av de tre resterande anklagade. Den tredje, Skräcken, står emellertid fast vid att förändringar behöver ske i hamnen, och proklamerar att det väl är bäst om även han lämnar.

Tummens osjälviska agerande vid avskedet kan, i likhet med när han pratar om den generelle arbetarens slit snarare än sitt eget, hänföras till de kvinnliga karaktärsdragen i Nikolajevs genusschema. Å andra sidan kan hans agerande ses mot bakgrund av den manliga gemenskap som han här anser sig tillhöra, som representant för arbetarnas strävan efter förbättrade villkor. I detta sammanhang utgör just solidaritet en av grundpelarna i ideologin. Den sanne revolutionären bör se till arbetarna som ett kollektiv, inte bara till sina egna angelägenheter. Tummens försök att rädda de andra arbetarna kan därför överensstämma med idealbilden för den revolutionäre mannen, vilket i så fall befäster bilden av Tummen som uppbärare av de hegemoniska maskulinitetsidealen även i denna sociala grupp.

Efter avskedet i hamnen kan Tummen tack vare sina goda kontakter i staden snabbt få ny anställning på ett bageri, vilket innebär en fullständig omställning av dygnsrytmen. Bagarna arbetar om natten och har till skillnad från de flesta andra arbetarna ingen fridag om söndagarna eftersom folket vill ha färskt bröd även på måndagar. När krav riktas mot ägarna om att få ledigt på midsommardagen får de omedelbart avslag, vilket föranleder en större organisation där en omfattande strejk ligger i luften. När strejken väl bryter ut framförs istället krav på fria lördagsnätter, och tack vare enhetligheten i strejkskaran blir även detta en framgång för arbetarna som får kraven tillgodosedda. Tummen är en aktiv del av strejken och utses till adjungerad ledamot med uppdrag att hålla kontakt med borgmästaren. Detta trots att Tummen inte ens är gesäll. Ordföranden av strejkkommittén och tillika gesällen Lindström förundras av Tummen: ”denne Ture Lindgren, Tummen kallad, var en underlig figur. Utanför – och ändå så engagerad. Kunde han vara en agent för utländska socialister?” (Fogelström

2009:202). Återigen vill Tummen stå i centrum, gå i bräsch för förändring och upprätthålla bilden av sig själv som den ideala revolutionären. Så till den grad att misstankar riktas mot honom och hans trovärdighet. Men med dubbla strejkframgångar vädrar Tummen morgonluft för arbetarna, och han känner sig ofrånkomligen delaktig i denna gemenskap som allt tydligare formar hans identitet. Målet börjar hägra som en tänkbar verklighet när de nu går från tanke till handling.

5.3.3. På besök i borgerligheten

Även om det från arbetarnas håll råder ilska och frustration över de orättvisor och klyftor som klassamhället innebär, finns det även de som känner vördnad och andakt inför överheten och statusen den inbringar. Då Oscar II ska krönas har många arbetare fått ledigt och stora folkmassor vallfärdar från sina hus för att se på och för att få vara en del av denna spektakulära händelse, så även Hennings Lotten och hennes mor Malin som sällskapar till kröningen med de små pojkarna Rudolf och August i hasorna. Då Henning kommer hem på kvällen möts han av uppspelta familjemedlemmar: ”O vad det hade varit pampigt! [...] Musik, militär, hovherrar, ministrar ... Och kungen själv i hermelinsmantel, han hade gått under en stor baldakin som bars av pager. Fina damer och drottningen i purpur ... Allt hade varit fantastiskt!” (Fogelström 2009:196). Henning lyssnar och tar återberättandet med ro, men samtidigt smyger sig kontrasterna in. ”Medan de satt och berättade satt Henning och kände sillukten.” (Ibid.). Trots kontrasterna mellan Hennings eget liv och överhetens, vilka blir särskilt tydliga genom barnens berättelser från kröningen, känner sig Henning inte nedstämd eller argsint på något vis. Tvärtom är han gladare än på länge eftersom tryggheten, i form av det fasta jobbet året om, äntligen blivit hans. Så länge den egna tryggheten är säkrad kan de leva drägliga liv, och då bekymrar sig Henning inte över vad överklassen har för sig. Han uppfyller nu sin roll som försörjare i familjen, ett uppdrag som tidigare genererat ständig oro till följd av det osäkra och säsongbundna arbetet i hamnen. Henning lever således upp till det maskulinitetsideal som han själv anser vara det viktigaste inom familjegemenskapen, nämligen det som försörjare. Han har accepterat sin lott i livet, inser att ingen revolution plötsligt kommer förbättra livsvillkoren, och försöker ihärdigt göra det bästa av situationen: ”Oscar II skulle smörjas till kung och Henning Nilsson till sillpackare.” (Fogelström 2009:195).

Efter tiden som hamnarbetare får Henning som sagt nytt jobb hos Bodins där den gamle patronen avlidit och ersatts med den yngre brodern Fredrik. Då den bodinska sillfirman firar tjugofem år bjuder Fredrik Bodin, på inrådan av sin fru Annika, in sin personal och deras fa-

miljer till sitt sommarställe på Stora Essingen. Henning, Lotten och deras son August far dit tillsammans med andra arbetarfamiljer och spenderar dagen och kvällen med dans, lekar och uppsluppen stämning. Lotten är tagen av allt vackert hon ser och då Fredrik Bodin berömmar August för att vara en duktig och väluppfostrad pojke vet hennes stolthet inga gränser. ”Hela dagen tyckte Lotten att hon kunde höra de orden: det var en duktig pojke, duktig pojke, duktig pojke ... Och hon tänkte att Fredrik Bodin måste vara den snällaste och finaste chef man kunde få, Henning hade verkligen haft tur.” (Fogelström 2009:220).

Genom Lotten får läsaren se den marginaliserade maskuliniteten som Henning tillhör i relation till sin chef, patron Bodin. Henning är i uppenbar beroendeställning där det enda som krävs för att hans överordnade ska ses som en bra människa är att han tar sig tid att berömma och vara vänlig mot ett barn. Samtidigt som Henning levt upp till det hegemoniska maskulinitetsidealet inom familjen, genom tryggad försörjning, har han alltså hamnat i en än mer underordnad position i förhållande till sin nya arbetsgivare. Den burgne fabrikören Bodin står helt enkelt högre i kurs än stuvare Lundström. Henning har tydliga svårigheter att förhålla sig till borgerlighetens seder och bruk, inför vilka han fylls av en osäkerhet som vittnar om en marginaliserad maskulinitet i sammanhanget. Henning känner sig följaktligen obekvämt under kvällen, som att han inte hör hemma, och det är först på båten på väg hem som han kan slappna av. ”Här var de befriade från alla uppgifter, de varken behövde eller kunde företa sig något nyttigt. De hade rätt att bara vila, sitta intill varandra och känna trivsel, vara bekymmersfria för en stund. Han trivdes bättre ombord på ångslupen än han gjort på Bodins sommarställe. Där hade han fått spänna sig hela tiden...” (Fogelström 2009:224). Ångslupen blir till en temporär fristad där han för en gångs skull kan släppa alla förpliktelser som väntar på andra sidan, och samtidigt återvända till sitt riktiga jag, till den roll han känner sig trygg i, tillsammans med Lotten.

5.4. En resa tar slut och en annan tar vid

5.4.1. Klasskänslan går i arv

Medan Tummen sin vana trogen går och väntar på revolutionen äger klassöverskridande händelser rum i hans direkta närhet. Efter att Henning blivit av med jobbet på Bodins fabrik vill Fredrik Bodin, med förevändningen att underlätta för familjen Nilsson ekonomiskt, erbjuda att inhysa August över sommaren på deras sommarställe. Både Henning och Lotten fruktar att de vill behålla honom även efter sommaren, en farhåga som ska komma att visa sig befogad, men accepterar likväl erbjudandet. Tummen har naturligtvis sin egen uppfattning i saken och menar ilsket att ”Annika Bodin kunde skaffa sig en knähund istället för att låna sina arbetares barn. [...] Annika Bodin var en förräderska som borde sitta på spinnhuset i stället för i sin tiorumsvåning. Hon hade sålt sig för pengar.” (Fogelström 2009:238). För Tummen är inte patron Bodin den främsta måltavlan, utan snarare Annika som han betraktar som klassförrädare. Hon hade brutit helt med sitt tidigare liv, och få människor var medvetna om hennes egentliga ursprung. Lotten försöker intala August att han ska glömma allt vad Tummen sagt om Bodins, och menar att patron Bodin är en av de finaste människor hon mött och att man inte bör misstro de rika. Diskrepansen i Lottens respektive Tummens syn på överklassen tydliggörs här. Lotten framhåller Bodin som en av finaste hon mött, trots att de bara mötts vid ett tillfälle, medan Tummen instinktivt skyr alla som tillhör eller befattar sig med de bemedlade.

Till slut kommer revolutionen, eller åtminstone det Tummen kallar för revolution. I själva verket är det Sundsvallsstrejken som brutit ut, en strejk mot sänkta löner för sågverksarbetarna i Sundsvall. Tummen försöker ta tillfället i akt och ger sig ut i staden för att höra om de inte ska göra gemensam sak med Sundsvallsarbetarna. Det visar sig till hans besvikelse att de revolutionära stämningarna är alltför svala i Stockholm, och efter nio dagar står arbetarna som de stora förlorarna även i Sundsvall. När Tummen efteråt talar med Henning om händelserna i Sundsvall är han trots allt hoppfullt inställd:

De borde väl kunna utlösa en revolution i hela landet, menade Tummen. Henning måste le. Tummens röst, hans ord. Så hade Tummen talat redan första dagen de mötts, för snart tjugo år sedan. Tummen var likadan, lika ung. Själv tyckte Henning att han åldrats. Och han hade kommit så rädd och osäker till staden, aldrig riktigt besekrat landsortsbonns oro för det nya. Men hade förvandlat den till vana och beteende: han steg åt sidan, höll sig litet utanför. (Fogelström 2009:262)

Även om Henning känner att han åldrats, vilket förmodligen beror på den fysiska förslitningen, har varken han eller Tummen förändrats i någon vidare utsträckning sedan de möttes. Tummen förblir den ivriga, agiterande revolutionären och uppbäraren av de hegemoniska maskulinitetsidealen. Och Henning förblir den timida, tillbakadragna men omtänksamma fa-

miljefadern som i de flesta sammanhang då han strävar efter att leva upp till mansidealen snarare blir en del av den delaktiga, underordnande eller marginaliserande maskulinitet.

Henning berättar senare för Tummen att Bodins vill bekosta Augusts skolgång, varpå han undrar om Tummen ser det som förräderi:

Tummen ryckte på axlarna. Det beror på pojken själv, svarade han. Vi behöver skolat folk. Men naturligtvis finns risken att han blir en lakej åt överklassen. Du måste ge August klasskänsla, ett hat mot förtryckarna. Jag vet inte om det kan kallas klasskänsla, svarade Henning, men jag skulle vilja ge honom ett gott minne av oss, av hemmet. Något som fick honom att komma ihåg varifrån han kom. Och aldrig förakta oss för att vi inte orkade längre än vi gjorde. [...] Men han gladdes åt att ingen kommit på tanken att placera Rudde i någon fin skola. Tummen ville behålla sitt hat, det värmdes och höll honom levande. Han kände sig frisk, stark, stridsberedd. Men Henning var sjuk. För kamraten var det skönast om allt löpte i gamla spår, om Bodins tog sig an August, om ingen revolution störde Lottens barnafödande. (Fogelström 2009:263)

Tummen får ofta en mildare framtoning när han diskuterar saker med Henning, trots att han har en helt annan uppfattning än sin kamrat. De markanta skillnaderna i kamraternas personligheter framträder ännu en gång när Augusts skolgång diskuteras. Tummens syn på uppfostran får honom att uppmana Henning att ge August en klasskänsla baserad på hat mot överheten. Tummens övertygelse innebär att han omöjligen kan se någon form av försoning med människor från andra samhällsklasser. Han finner tröst i att leva med hatet, och i att föra över det till sina barn: ”Att Rudde och hans bröder blev proletärer, det var säkert. Om nu det var någon tröst för en far som visste vad det betydde. Men nog var det ytterligare en anledning till att hoppas på revolutionen.” (Ibid.). Hennings uppfattning av klasskänsla baseras istället på att ge August ett gott minne av sina föräldrar och uppväxtmiljön. Möjligen har Henning Annika i åtanke, flickan som gjorde en klassresa och raderade sitt förflutna. Annika blir genom sitt avståndstagande en representant för samma oförsonliga förhållningssätt som kännetecknar Tummen. Henning vill istället föra över sin försonlighet till August, och på så vis bana väg för en framtid där klasserna inte behöver leva åtskilda utan förståelse för varandra.

Deras samtal blir till ett slags bekräftelse för Tummen att Henning inte är, och egentligen aldrig har varit, en del av den kommande revolutionen. Än mindre nu när han står på randen till avgrunden. ”Som att säga farväl, tänkte Tummen. Kände att Henning inte skulle gå vid hans sida när de marscherade ut. Kamrat. Vän. Och ändå måste de gå olika vägar. Tyckte att han ville och kunde men inte fick förstå Henning.” (Ibid.). Det blir genom Tummens tankar tydligt att han håller de revolutionära maskulinitetsidealen högre än vänskapen med Henning. Han både vill och kan förstå Hennings synpunkter, men känner samtidigt att han inte får förstå dem. Henning tycks haft rätt när han insåg att Tummen inte förändrats sedan de först träffats, och inte ens nu när de väntas gå skilda vägar förmår Tummen svika sina heliga ideal.

5.4.2. Hennings mående

Henning är nu trettiofyre år gammal och de tecken på sjukdom som visat sig i del tre har förvärrats och är numera något som plågar honom dagligen: ”Henning Nilsson kom ut i den bleka vårkvällen, stannade utanför portvalvet och drog in den svala luften. Kände hur det tog emot när han andades djupt, försökte undvika att hosta. Men hostan kom ändå och han lutade sig i ett ögonblick mot väggen medan det mörknade för ögonen. Hostan var inte bra, den skrämde honom. Men han försökte gömma den, glömma den.” (Fogelström 2009:232).

Henning blir successivt mer och mer medveten om att de sjukdomstecken han uppvisar innebär en potentiell fara, både för honom själv men också för hans familj. Men istället för att ta tag i och försöka lösa problemet, så väljer han att trycka undan sjukdomen och låtsas som ingenting. Ett komplext beslut värt att dröja sig kvar vid. Beslutet grundar sig till största del i att Henning är familjens primära försörjare och att de är beroende av hans inkomst. Om Henning skulle uppsöka läkare skulle familjens ekonomi drabbas, dels av kostnaden för själva läkarbesöket, men också av de eventuella läkemedel och åtgärder läkaren skulle rekommendera. En ordinerad vila skulle innebära utebliven inkomst vilket skulle riskera att familjen hamnar närmare svältgränsen, en risk som Henning inte är villig att ta. Denna ståndpunkt är i sig förankrat i det hegemoniska maskulinitetsidealet, dels på så sätt att mannen förväntas försörja kvinnan och familjen, men också i beteendemönstret Henning uppvisar. Sjukdom är ett tecken på svaghet, något som frångår den maskulina idealbilden och Henning försöker i sin strävan efter mansidealet gömma undan sina symptom och berättar således inte för någon om hur han egentligen mår. I och med det går det att se hur Henning i sitt försök att anpassa sig även bekräftar den hegemoniska maskuliniteten då han undanhåller sin hustru Lotten information om sitt mående, ett mående som han är fullt medveten om kan komma att påverka deras framtid. Genom att utesluta Lotten tar han på så sätt befäl över henne och tillåter inte henne att vara med i beslutsfattandet trots att det innefattar även hennes och deras gemensamma barns liv och placerar sig således i mannens överordnade position gentemot det andra könet.

Då Bodins sillfirma går sämre tvingas Fredrik Bodin att skära ner på arbetskraften vilket leder till att Henning, som redan nämnts, blir av med jobbet. Bodin känner dock någon form av ansvar för Henning och sörjer därför för att Henning återfår sitt tidigare arbete som sjåare i hamnen, med hopp om att kunna återanställa Henning då firman kommit på fötter igen. Genom sin omsorg placerar Bodin på nytt Henning i den marginaliserade maskulinitetens beroendesituation då Henning känner tacksamhetsskuld till sin arbetsgivare och tackar ja till hamnarbetet trots att hans mående egentligen inte tillåter den fysiska ansträngning det kommer

innebära. ”Vad kunde han mer säga? Vad nyttjade det att oroa sig? Det man måste – det måste man. Han kunde ingenting annat. Bara bära. Och så arbetet med sillen men de andra sillfirmorna hade väl full arbetsstyrka. Gick han till en konkurrent så kunde han heller aldrig räkna med att få komma tillbaka till Bodins.” (Fogelström 2009:237). Bodins löfte om återanställning gör att Henning hamnar i en prekär position där hans öde baseras på hoppet om bättre tider. Bodins löfte innebär en sorts frälsning för Henning då han får ett mål att arbeta mot, men på samma sätt som det skänker förtröstan begränsar det honom då rädslan för att Bodin skulle återkalla sitt löfte om han söker sig annorstädes får honom att stanna kvar i ett yrke hans hälsa inte klarar av. Henning stannar således kvar i hamnen som sjöare vars fysiska påfrestning resulterar i att hans hälsa försämras. Desperation och skräck för att han inte ska orka blandas med det förgängliga hoppet om att Bodin ska höra av sig med goda nyheter. Trots sin kroppsliga misär finner Henning lyckliga stunder med familjen. Som den kväll då han kommer hem efter ett arbetspass som lämnat honom orkeslös och utmattad och Lottens omsorger får honom att avkläda sig mannens roll och istället hänge sig åt att bli omhändertagen.

Trygg som ett barn. Hur kunde han känna det så nu, i all sin ömklighet? Orkade han inte ängslas längre? Visste inte, kände bara hur Lotten ledde honom, hur tacksamt han lät sig ledas. Långt borta fanns minnet av kamp och ansvar. Nu lyfte Lotten av bördorna, han slapp. Äntligen fick han sjunka ihop, bli till ingenting. [...] Han tryckte sig mot väggen, gav henne plats. Hon höll armarna om honom, skyddande, tröstande. Hennes hand smekte hans rygg, som en mor som smeker ett barn för att få det att somna. Och han somnade, underligt lycklig i sin olycka. (Fogelström 2009:252).

Henning må vara en man som i den mån han förmår strävar efter att uppfylla de etablerade föreställningar om vad maskulinitet innebär för honom och de grupperingar han tillhör, men han är också en man som hämtar trygghet och stöd från den kvinna han älskar och den familj de startat tillsammans. Således baseras strävan efter maskuliniteten och idealet efter manlighet på det kvinnligare draget av omsorg om andra. En omsorg som till slut driver honom i döden då han efter en tids sängliggande inte längre klarar av att se sina kära slita medan han vilar. ”Han kunde inte försörja de sina längre, inte hålla nöden på avstånd. Han bara låg, låg dem till last.” (Fogelström 2009:280). Hennings vilja till att bistå och därmed uppfylla förväntningarna som finns på honom som man och försörjare driver honom till att sjukdomsriden söka sig ut i staden för att hitta arbete. ”Kände att han måste lugna sig nu, sakta av. Men fortsatte ändå – tänk om han kom för sent! Barnen och Lotten och julen som var så nära, något borde han väl ändå kunna göra, hinna tjäna. Måste. Så försvann allt, fanns bara en vällande varm våg – och den lyfte honom, slungade honom.” (Fogelström 2009:281). Sjukdomen blir honom till slut övermäktig och då han dör gör han det i sin sängkammare med Lotten vid sin sida, som den ständiga projektledaren vars mål varit och alltjämt in i slutet är hennes välbefinnande.

5.5. Kulturrelativism i *Mina drömmars stad*

För att en berättelse ska kunna uppfattas som meningsfull måste den vara applicerbar på läsarens föreställningsvärld. Detta vållar inte samtidsskildrande författare några större problem under normala omständigheter. Men för Fogelström, och alla andra författare som företar sig att skriva historiska romaner, blir uppgiften något snårigare eftersom den historiska tiden måste sammanlänkas med samtiden. Fogelström förmedlade en berättelse om en tid som han själv inte upplevt, och fick därför sätta sin lit till historiskt källmaterial som sedan skulle omsättas till ett berättande språk som dessutom skulle tala till en läsekrets med hundra års distans till den skildrade tiden. Efter vår närläsning av *Mina drömmars stad* har några drag i berättelsen och karaktärerna framträtt med relativt tydlig relation till Fogelströms samtid, vilket indikerar kulturrelativismens ofrånkomliga närvaro. Dessa drag kommer nedan redogöras för.

5.5.1. Framtidsoptimismen

När andra världskriget väl var över låg stora delar av Europa i ruiner. Sverige hade emellertid återigen stått utanför ett storkrig, och kunde med oförstörda industrier förse de krigsdrabbade länderna med råvaror i återuppbyggnadsfasen. Detta lade grunden för *rekordåren*, en period med kontinuerlig tillväxt som pågick fram till 70-talet, vilket också innebar att bygget av Folkhemssverige kunde fortsätta att förkovras. Den ekonomiska tillväxten i kombination med ökad levnadsstandard satte förståeligt nog även sin prägel på människors mentalitet. Det osade av framtidsoptimism, där det gamla kunde glömmas bort, byggas bort. Det framtidsoptimistiska draget i Fogelströms samtid är även ett tydligt och genomgående inslag i *Mina drömmars stad*.

Berättelsens huvudkaraktärer lever ständigt under olika grader av miserabla förhållanden. Varje framgång kontrasteras snart nog av en motgång. Trots de många motgångarna i form av arbetslöshet, barndöd, sjukdomar och förtryckande orättvisor tappar Henning och Tummen, Lotten och Matilda, aldrig modet. Med ett barns naiva förtröstan tror Tummen att revolutionen snart går av stapeln och sopar bort alla orättvisor, och varje gång han stöter på patrull i livet yttrar han sitt motto: ”allt ordnar sig”. Henning har inte samma tro på revolutionen, men hans mentalitet kännetecknas, trots den ständigt närvarande oron, likväl av en beundransvärd tro på att saker och ting ska bli bättre bara han fortsätter arbeta för familjen. Henning viker aldrig ner sig, ger aldrig upp, och hans motsvarande motto upprepas även det flera gånger: ”måste orka”.

Den mest påtagliga skillnaden mellan tiden i romanen och Fogelströms samtid är att förhållanden i *Mina drömmars stad* knappt blir bättre med åren, vilket dock gör framtidsoptimismen än mer anmärkningsvärd. Fogelströms skildring av den optimistiska andan kan ses som en produkt av sin samtid då han med sin historiska exposé visar att det minsann inte var bättre förr, samtidigt som tron på en bättre framtid är en förutsättning för att den ska bli verklighet. Den samtida läsekretsen hade rimligtvis inga större svårigheter med att identifiera sig med den optimistiska andan, och kunde på så vis skapa djupare mening i berättelsen med utgångspunkt i sina egna föreställningar och erfarenheter.

5.5.2. Staden och miljön

I hela romanserien intar staden onekligen en passiv huvudroll. Den påverkas av och påverkar människorna som lever i den, utgör grunden för gemenskap såväl som segregering. Och hela tiden växer den. I *Mina drömmars stad* skildras den tid då moderniteten först kommer till Stockholm. När Fogelström skrev romanen var det svenska samhället mitt uppe i en ny fas av modernisering. Denna våg drabbade till stor del det gamla Stockholm och dess miljöer som blev föremål för en aldrig tidigare skådad omfattande rivning. Gamla byggnader såväl som hela kvarter jämnades med marken för att göra plats för skyskrapor och parkeringshus till följd av ett ökat behov av kontorsutrymme samt den ökade bilismen. Alternativet hade varit att restaurera de redan befintliga byggnaderna till en acceptabel standard och på så vis hålla det kulturhistoriska värdet intakt, men i ett samhälle präglad av historielöshet gick moderniteten som en murbräcka genom staden.

Fogelström själv var miljöaktivist och motsatte sig de omfattande rivningarna av Stockholm. Hans missnöje illustreras inte minst av det kritiska påpekandet att hela staden höll på att förvandlas till ”en enda kakelklädd jättepisssoar” (Hirdman 2012:560-561). Möjligen är det därför som staden och miljöerna får en så pass betydande roll i romanen. Flertalet kapitel inleds med målande och detaljrika beskrivningar av staden under de olika årstiderna. Många av de miljöer som beskrivs var förmodligen sådana som läsarna kände igen och hade vuxit upp med, men som nu försvunnit alternativt stod i begrepp att göra det. Stephens poängterar att varje berättelse har en ideologi, ett slags vinkling som, medvetet eller omedvetet, har en inverkan på läsaren (Stephens 1992:236). Det är inte otänkbart att Fogelströms ibland upphöjda och romantiserande beskrivningar av staden kan ha haft en agenda, att framkalla sentimentala känslor hos läsaren för det Stockholm som riskerade att gå i graven. Med tanke på att moderniseringen av staden pågick under lång tid kan förhoppningen om att bilda opinion mot riv-

ningarna genom romanerna varit en underliggande tanke. Viktigt att påpeka är dock att det endast rör sig om spekulationer i det här fallet. Oavsett avsikten att påverka eller inte kan ängslan inför den omfattande moderniseringen av staden urskiljas i den romantiserande skildringen av densamma.

5.5.3. Kärnfamilj och Stockholmsäktenskap

När romanen lider mot sitt slut och karaktärerna syns i sömmarna framträder olikheterna mellan paren Tummen & Matilda och Henning & Lotten på ett frapperande vis. Att Tummen och Henning är vänner kan i sig betraktas som besynnerligt. Deras likheter består främst i att de tillhör arbetarklassen och tidvis innehar samma yrke. På ett personlighetsplan är det dock sparsamt med likheter. Henning är den inåtvända, blyga men ihärdigt arbetsamme familjemanden som i första hand lever för de sina och sällan hyser agg mot någon. Tummen är den utåtriktade, aggressivt sinnade revolutionären som predikar hat mot överheten och som ibland prioriterar revolutionen framför familjen. Synen på alkohol och kvinnor är också vattendelare då Henning mer eller mindre är nykterist och ser äktenskapet som heligt medan Tummen dricker, utan att vara försupen på något sätt, samtidigt som han inte drar sig för att kurtisera andra kvinnor. Henning och Lotten är kyrkligt vigda, lever i äktenskap byggt på förtroende och Lotten blir ibland till något av en moralpredikare, särskilt inför Tummen. Tummen och Matilda lever i ett Stockholmsäktenskap där Matilda inte fördömer sin mans kurtiserande. Därutöver är Matilda en arbetande kvinna, medan Lotten sköter om hem och barn.

Paren kan därmed återspeglas även i Fogelströms samtid. 1950-talet brukar beskrivas som hemmafruidealets storhetstid, då kvinnan skötte om hem och barn medan mannens primära förpliktelse var förvärvsarbetet. Detta är kännetecknande för Henning och Lottens relation, där hon på ett oklanderligt vis håller hemmet rent och beröms för sina väluppfostrade barn, vilket hon upplever som den främsta av komplimanger. Henning är den omåttligt arbetsamme försörjaren som aldrig klagar, aldrig dricker, och dessutom visar mycket kärlek och respekt för de andra familjemedlemmarna. Relationen präglas av värdekonservatism, främst emanerad från Lotten som för vidare sin mors strikta moral till nästa generation.

På andra sidan har vi sinnebilderna av det nya förhållandet som präglas av moderniteten och som hotade kärnfamiljsidealet och värdekonservatismen, i detta fall representerat av Tummen och Matilda. De lever och har barn tillsammans utan att vara gifta. Detta eftersom Tummen vägrar gifta sig kyrkligt med hänvisning till sitt revolutionära patos. I Fogelströms samtid stod kyrkan inför en smärre kris under 50-talet då sekulariseringen i samhället tilltog, och det för

första gången blev lagligt att gå ur Svenska kyrkan utan att gå med i ett annat kristet samfund. Tummens motvilja mot kyrkligt äktenskap har visserligen andra bevekelsegrunder, men avståndstagandet från institutionell religion delar likheter med efterkrigstidens anda.

Vidare är Matilda en arbetande kvinna, både före och efter att hon träffar Tummen, vilket indikerar en viss grad av oberoende. Deras förhållande bygger inte i lika hög grad på förtroende och varken Tummen eller Matilda tycks hysa samma kärlek till sina barn som Henning och Lotten. Å andra sidan är bilden inte helt utan nyanser, Henning är trots allt mer progressiv i sin kvinnoyn, medan Tummen genom sina ord, handlingar och tankar stundom ger uttryck för ett manschauvinistiskt förhållningssätt. På det hela taget är det förmodligen ett fullt medvetet drag från Fogelström att skildra två förhållande med tydliga kontraster dem emellan, vilka med största sannolikhet har kalkerats utifrån samtidens syn på förhållanden, vilket kan ha lett till att många läsare kunde identifiera sig med strukturerna och de val och situationer som karaktärerna står inför.

6. Diskussion och slutsatser

I sin studie talar Connell om hur maskulinitet är något som är föränderligt och uppträder i varierade former. Hon menar att fokus för att hitta dessa maskulina tendenser måste ligga i studerandet av relationer då det är där föreställningsbilden av vad maskulinitet är uppstår och därmed det maskulina idealet skapas (Connell 1996:100). Denna uppsats primära syfte har varit att genom en karaktärsanalys undersöka hur maskulinitet konstrueras och upprätthålls av de manliga huvudkaraktärerna, Henning Nilsson och Ture ”Tummen” Lindgren, i Per Anders Fogelströms roman *Mina drömmars stad*. Resultatet av undersökningen visar på att alla av Connells kategoriseringar kring maskulinitet på endera sätt går att urskilja, men att det är den hegemoniska maskuliniteten som är den mest förekommande och framträdande och verkar som ett ramverk som de andra kategoriseringarna förhåller sig till och lutar sig mot.

Både Henning och Tummen strävar efter och sällar sig till det hegemoniska maskulinitetsidealet i en övergripande helhet, men mansidealet och kvalifikationerna för att de ska nå dessa ideal är inte statiska och följer inte kontinuerligt samma mönster, utan är snarare svävande och grundar sig i kontext, grupperingar och jämförelser dem emellan. Henning uppvisar exempelvis genomgående feminina personlighetsdrag i och med sin passivitet, sin försiktighet och omsorg för andra, men det är viktigt att lyfta att detta är i en kontext och jämförelse mellan honom och Tummen. I relationen mellan de bägge männen ses Henning som underordnad kamraten i sin maskulinitet, och når därmed inte det hegemoniska idealet med samma tydlighet som Tummen, medan resultatet om jämförelsen gjorts mellan Henning och annan part hade kunnat se annorlunda ut. På samma sätt hamnar Tummen i en överordnad position i jämförelse med Henning, något som inte utesluter att resultatet kring Tummens position på den hegemoniska maskulinitetsskalan är begränsad till hans relation med Henning. Som redan nämnts är Tummen den av de bägge männen som med större tydlighet uppnår det hegemoniska maskulinitetsidealet och uppfyller bilden av hur en man ska bete sig och resonera. Detta är dock en positionering som till stor del etableras av Henning då fokaliseringen i boken till överhängande del sker genom honom. På så sätt utgår analysen av de bägge männens karaktär i den här uppsatsen i majoritet från den enes tankar och åsikter, något som kan ses som problematiskt. Om Tummen fokaliserats med samma frekvens som Henning hade måne resultatet sett annorlunda ut.

Å andra sidan finns indikationer på att Tummen är uppbärare av hegemoniska maskulinitetsideal i andra situationer än de som utgår från Hennings synvinkel. Som revolutionär vill han ständigt gå i bräschen för omstörtningen av samhället och uppfylla idealen av den man-

lige revolutionären. Detta till skillnad från Henning, som när revolutionen kommer på tal oftast intar en passiv ställning och på så vis blir en del av den delaktiga maskuliniteten då han legitimerar ordningen utan att aktivt upprätthålla den. När Tummen vid ett tumultartat tillfälle skräms av de framstörtande sabelsvingande husarerna gömmer han sig till lugnet åter infinner sig. Han har flytt och gömt sig eftersom han insett att han inte kan riskera sitt eget liv för vad som helst nu när han blivit far och ansvarar för försörjning av både Matilda och Rudde. I efterhand fylls han av skam för sin egen rädsla och står således inför ett slags vägskäl där han tvingas välja mellan att vara uppbärare av de revolutionära mansidealen och idealen som familjefar. Den inre konflikten påvisar hur maskuliniteter i olika sammanhang samspelar med och påverkar varandra, helt i enlighet med Connells ståndpunkt att maskulinitet ständigt är i förändring (Connell 1996:100).

Då Henning träffar Tummen är han fortfarande den obekväma och skygga lantisen i den stora och främmande staden medan Tummen är etablerad stadsbo och kan Stockholms skrymslen och vrår utan och innan. Med sin erfarenhet upphöjs han till ett ideal för Henning att sträva efter och en tendens till den förändrade maskuliniteten i övergången från bondesamhälle till urban modernitet som Ola Holmgren lyfter fram i sin studie *Emigrant i moderniteten* kan ses (Holmgren 2005:18). Henning har fram till han träffat Tummen levt med de maskulinitetsideal han etablerat på landsbygden men då han flyttar till staden blir dessa omprövade och formade efter hans nya livssituation där Tummen och hans självsäkerhet i den för Henning okända stadsmiljön således blir ramverket att anpassa sina ideal efter. Redan efter första mötet har Henning alltså själv etablerat en skillnad i maskulinitet mellan honom och Tummen, en skillnad där Tummen i och med sin erfarenhet placeras i den hegemoniska maskulinitetens överordnade position och där han självmant placerar sig själv i den underordnade, en placering han under deras resterande vänskap kommer behålla.

Det går således att sluta sig till att positioneringen männen emellan grundar sig i beteendemönster, där Tummen är den mer aktiva och aggressiva parten, medan Henning är den passiva och därmed mer feminina. På så sätt utesluts Henning ur det hegemoniska maskulinitetsidealet, ett faktum som förändras om syftet bakom beteendet inkluderas. Henning må förvisso uppvisa drag av femininitet i sin obeslutsamhet och försiktiga natur, men dessa drag är till majoritet grundade i ett maskulinitetsideal, nämligen det där mannen är försörjaren och i en överordnad position gentemot kvinnan. Således går det att knyta an till Connells påstående att maskulinitet är komplext och situationsbaserat och inte bör generaliseras.

Det hegemoniska maskulinitetsidealet går förutom på individnivå även att se mellan olika samhällsgrupper där den lägre samhällsklassen, i det här fallet främst arbetarklassen hamnar i

den underordnade positionen i jämförelse med den borgerliga, åtminstone om idealet begränsas till status och pengar. Då ett primärt maskulinitetsideal oberoende klass är mannen som försörjare hamnar de mer välbärgade männen tillhörande borgerligheten naturligt i den överordnade positionen, medan arbetarna som alltför ofta inte har tillräckliga medel för att sörja för det dagliga målet mat, blir sedda som mindre män och därav marginaliserade. Intressant att notera är att även om de bägge samhällsgrupperna ur ett manligt perspektiv strävar efter att vara en försörjare för sin familj och därmed etablerar och förankrar det som ett maskulinitetsideal över klassgränserna, så skiljer sig en stor del av övriga ideal markant åt beroende på vilken grupp en man tillhör. Ett beteende och ideal i den ena ses på med förakt av den andra och vice versa, något som blir särskilt tydligt i romanen då patron Leonard Bodin samspelar med sina arbetare. Den högborne och väldoftande mannen ser sina svettiga arbetare som råbarkade busar snarare än värdiga män, medan hans anställda ser Bodin som en bortklemad stropp som inte vet vad manlighet innebär.

Precis som Connell, och även Ola Holmgren, sluter sig denna uppsats till att samma individ kan inrymma flera olika maskuliniteter, vilket kan ses både hos Henning och Tummen, men att själva konstruerandet och upprätthållandet av maskulinitet tar avstamp i relationer och samspelen i och mellan dessa. En härledning vars resultat innebär att frågeställningen besvarats och det primära syftet med denna uppsats uppfyllts.

När det kommer till den kulturrelativistiska teorin är det något svårare att dra säkra, välgrundade slutsatser. Oavsett författarens avsikter kommer dennes samtid avspeglas i en historisk roman, enligt Stephens teori. Det sekundära syftet med undersökningen har varit att söka urskilja huruvida Fogelströms skildring stämmer överens med denna teori, och om så i vilka sammanhang. I undersökningen urskildes tre särskilt framträdande teman utifrån teorin: *framtidsoptimismen, kärnfamiljen och Stockholmsäktenskapet* samt *staden och miljön*. Möjligen hade andra teman kopplade till Fogelströms samtid kunnat identifieras, men dessa tre framträdde vid återkommande tillfällen och genomsyrade i viss mån berättelsen.

Om Fogelström hade någon särskild avsikt med romanen är svårt att fastställa, annat än strävan att ge arbetarklassen en historia att identifiera sig med, liksom Hjalmar Wallander med sina ungdomsromaner ville ge arbetarklassens pojkar något att identifiera sig med (Öhrn 2017:87). En markant skillnad mellan Fogelströms och Wallanders skildringar är dock att Fogelström avtecknar ett mer nyanserat porträtt av andra samhällsklasser än Wallander som oavsett situation tar ställning för arbetarklassen. Frånsett eventuell avsikt kan Fogelströms romantiska beskrivningar av staden möjligen haft en baktanke, nämligen att bilda opinion mot

den pågående rivningen av Stockholm. Onekligen hyste han en djup beundran av staden, vilket dock inte behöver innebära att han använde den litterära plattformen för att bilda opinion.

Framtidsoptimismen som präglade efterkrigstidens Sverige kan på flera ställen återfinnas i *Mina drömmars stad*. I de till synes fullkomligt hopplösa situationerna som romanens protagonist hamnar i bottnar de allt som oftast i en känsla av optimism, helt i linje med Tummens motto ”allt ordnar sig”. Att Fogelströms val att skildra karaktärerna på detta vis ska ha haft sin grund i den samtida framtidsoptimismen är svårt att belägga, men å andra sidan stötts det upp av Göran Greider som uppmärksam observerat en attityd som Henning personifierar, nämligen att det är fel på förhållandena, inte på människorna (Greider 1996:63). Misstro mot människor ersätts av misstro mot levnadsvillkor, vilka är mer mottagliga för förändring än människorna. Och i efterkrigstidens Sverige var förhållanden sannerligen under förändring.

De vitt skilda parrelationerna som avtecknas i berättelsen kan tänkas ha sin avbild i 50-talets svenska samhälle, och det förefaller vara ett högst medvetet drag av Fogelström att konstruera dessa motpoler till par. Det är fullt möjligt att parrelationer av denna art förekom under den skildrade tiden, men förmodligen inte lika troligt att de dessutom levde tillsammans med varandra som de bästa av kamrater. Tummen och Matildas relation tycks ofrånkomligen representera något modernt med sin sekulariserade inställning, med sin liberala moral och det faktum att Matilda är en arbetande och i viss mån oberoende kvinna. Denna parrelation står i kontrast till den mer idealiserade parrelationen under 1950-talet, nämligen Henning och Lotens, grundad på värdekonserveratism, gudfruktighet, och hemmafruidealet.

Återigen är det problematiskt att hävda något med säkerhet i en sådan tolkning. Slutsatserna kopplade till kulturrelativismen hamnar ofta i denna återvändsgränd av osäkerhet där mycket är plausibelt, men där lite är verifierbart. Hur det än förhåller sig med detta så har det sekundära syftet med undersökningen uppfyllts, då frågeställningen om hur Fogelströms samtid avspeglades i romanen tydligt besvarats genom de tre exempel som diskuterats.

Beträffande maskulinitetundersökningens validitet så har karaktärsanalysen som metod onekligen bidragit till att stärka validiteten. I syfte att undersöka hur maskulinitet konstrueras och upprätthålls av huvudpersonerna har karaktärsanalys varit ett utmärkt verktyg för att uppnå detta. Men ett avgörande steg i tillämpningen av metoden var att komplettera den med att även undersöka karaktärernas inre tankar, något som gav ett djupare och mer nyanserat porträtt av Henning och Tummen. Om endast de fyra ordinarie kriterierna fungerat som utgångspunkt för undersökningen hade bilden av karaktärerna sett avsevärt annorlunda ut. Med detta sagt har de fyra ordinarie kriterierna likväl varit outhärliga för resultatet, vilket påvisar behovet av flera utgångspunkter för att uppnå ett nyanserat resultat av undersökningen.

Eftersom det undersökta materialet i sig är oföränderligt kan även undersökningens reliabilitet hävdas vara förhållandevis hög. Möjligen hade ytterligare en genomläsning av romanen förändrat resultatet av maskulinitetsundersökningen till följd av nya insikter och detaljer som tidigare inte noterats, men denna eventuella skillnad kan betraktas som försumbar i relation till slutsatserna. Reliabiliteten hade emellertid kunnat påverkas om en annan forskare genomfört undersökningen utifrån samma premisser och kommit fram till ett annat resultat. En annan forskare hade dock troligtvis kommit fram till ett liknande resultat, även om det samtidigt är troligt att denne inte valt ut precis samma avsnitt, repliker, beskrivningar och monologer från romanen. Så även på detta plan kan reliabiliteten betraktas som relativt hög. Om något ska sägas om undersökningens generaliserbarhet så är resultat från kvalitativa undersökningar av denna sort överlag svåra att överföra på andra områden. Resultat har framkommit i en så pass unik kontext att det svårligen kan dras några generella slutsatser av exempelvis hur maskulinitet konstrueras och upprätthålls i 50- eller 60-talets svenska litteratur, eller ens i Fogelströms författarskap. För sådana slutsatser krävs i båda fall ett betydligt större urval.

Vad gäller undersökningen av kulturrelativismen kan varken validiteten eller reliabiliteten anses vara lika hög. Denna del av undersökningen är i större utsträckning baserad på våra förkunskaper i mötet med textens innehåll, vilket medför att subjektiviteten i tolkningen får större betydelse. En annan forskare hade kanske inte dragit paralleller mellan efterkrigstidens framtidsoptimism och romanens framtidsoptimism. Rent metodologiskt hade denna del av undersökningen kunnat strukturerats på ett annat sätt. Å andra sidan är det kulturrelativistiska perspektivet ofantligt brett, till skillnad från det mer nischade maskulinitetsperspektivet, varför det kanske fordras en viss metodologisk frihet i syfte att urskilja relevanta resultat. Även utifrån det kulturrelativistiska perspektivet är det vanskligt att uttyda någon vidare generaliserbarhet, och resultaten bör således med fördel begränsas till den kontext de tillkommit i.

Både maskulinitet i litteratur och kulturrelativismens betydelse för den historiska romanen är i behov av vidare forskning. Likaså Fogelströms författarskap och *Mina drömmars stad*. Samtida litteratur såväl som klassiker kan gynnas av undersökningar utifrån maskulinitetsteori i syfte att uppmärksamma om hur maskulinitet konstrueras och förs vidare till läsarnas föreställningsvärld. Synen på den historiska romanens funktion kan förhoppningsvis nyanseras om fler undersökningar av hur samtiden avspeglas i romanerna företogs. Alltjämt återstår många aspekter av *Mina drömmars stad* att studera. Exempelvis har den mest uppenbara, klassaspekten, ännu inte utforskats utförligt nog. Vidare vore en undersökning av Stadseriens andra böcker onekligen uppfriskande. Persongalleriet och det innehållsrika händelseförloppet med sin historiska förankring bör ruva på flera intressanta undersökningsmöjligheter.

7. Sammanfattning

I denna uppsats har en grundlig läsning och undersökning av Per Anders Fogelströms *Mina drömmars stad* genomförts. Den tidigare forskningen kring Fogelström och hans författarskap har varit sparsam, vilket är besynnerligt med tanke på Stadseriens popularitet där *Mina drömmars stad* sticker ut som en av de mest lästa böckerna i Sveriges historia. Bristen på forskning om verket har således motiverat denna undersökning.

I forskningsöversikten har den sparsamma forskningen, med blott en vetenskaplig publikation, kring Fogelström och hans verk redogjorts för i det ena avsnittet. Det andra avsnittet ägnades istället åt den tidigare forskningen kring maskulinitet i litteratur, ett ämnesområde som inte heller det är alltför utforskat i ett svenskt perspektiv. I denna del stack Torbjörn Forslids *Varför män? Om maskulinitet i litteratur* ut som det mest relevanta verket för undersökningen.

Undersökningens syfte har bestått av två delar där det ena ägnats mer tid och utrymme. Det primära syftet har varit att undersöka hur maskulinitet konstrueras och upprätthålls av romanens två manliga huvudkaraktärer, Henning och Tummen. Den teoretiska utgångspunkten för denna del av undersökningen har varit R.W. Connells maskulinitetsteori, vilken bygger på fyra sorters maskuliniteter som samspelar med varandra genom de olika sociala grupperingar som män är en del av. Det sekundära syftet har varit att undersöka huruvida John Stephens kulturellrelativistiska teori varit applicerbart på romanen, vilken menar att romanens tillkomsttid bör kunna identifieras i berättelsen och dess karaktärer eftersom författaren inte fullständigt kan frigöra sig från samtida attityder och föreställningsvärldar när en svunnen tid ska skildras (Stephens 1992:238).

Beträffande primärmaterialet finns inte mycket att säga annat än att en potentiell undersökning av samtliga delar i Stadserien diskuterades, men skrinlades då ett sådant material föreföll alltför omfattande och tidskrävande. Metodvalet för undersökningen av primärmaterialet föll på karaktärsanalys utifrån Holmbergs & Ohlssons kriterier till vilka ytterligare ett kriterium adderades i syfte att uppnå större djup i resultaten.

Resultaten från undersökningen visar att både Henning och Tummen på sina egna vis eftersträvade de hegemoniska maskulinitetsidealen i olika sammanhang. Den främsta skillnaden återfanns i omfattningen av denna strävan, där Tummen i stort sett alltid visade sig angelägen att uppnå och upprätthålla maskulinitetsidealen i arbetet såväl som i familjen, men kanske framför allt som den manlige revolutionären, medan Hennings strävan visade sig mer begränsad till rollen som försörjare för familjen. Resultatet visade även på ett intressant samspel

mellan maskuliniteter som konstrueras i olika sociala grupperingar, där exempelvis Tummens revolutionära geist reduceras då han som nybliven far nås av insikten att han nu ansvarar för försörjningen av ett nytt människoliv och därmed inte kan riskera sitt eget för revolutionens skull på samma hänsynslösa vis som tidigare.

Utifrån den kulturellrelativistiska teorin kunde några framträdande drag från Fogelströms samtida identifieras i romanen och dess karaktärer. De två centrala parrelationerna har sin avbild i 50-talets samhälle, liksom framtidsoptimismen som genomsyrar både romanen och den svenska efterkrigstiden med de berömda rekordåren. Även de detaljrika och romantiserande miljöbeskrivningarna av staden i romanen kan härledas till Fogelströms, och många andras, motstånd mot de omfattande rivningarna av Stockholm under rekordåren.

8. Didaktisk reflektion

Som blivande svensk- och historielärare känns ett ämnesöverskridande arbete i samband med läsningen av *Mina drömmars stad* inte långsökt. Litteraturhistorien utgör en stor del av svenskämnet vilket medför att det är väl kompatibelt med just historieämnet. Och eftersom *Mina drömmars stad* är en historisk roman öppnas möjligheten upp att utforska både historiska aspekter såväl som litteraturvetenskapliga. En genusanalytisk utgångspunkt, likt den som låg till grund för vår undersökning, är kanske inte det vanligaste valet för denna historiska roman, där klasstemat oftare accentueras. Emellertid finns det inget som hindrar att båda dessa aspekter studeras närmare, vilket kan lägga grunden för en diskussion om hur vi ser på genus i dagens samhälle samt hur klassamhället tar sig uttryck i vår samtid. En del av svenskämnets syfte är trots allt att eleverna ska utveckla förmågan att använda skönlitteratur ”som källa till självinsikt och förståelse av andra människors erfarenheter, livsvillkor, tankar och föreställningsvärldar” (Skolverket 2011:1), vilket möjliggörs genom sådana jämförelser och diskussioner. Med tanke på att romanen är skriven under 1900-talets andra hälft lämpar den sig förmodligen bäst för kursen *Svenska 2*. Detta eftersom det är brukligt att avhandla litteraturhistorien kronologiskt, vilket å andra sidan inte är något krav. Sålunda kan romanen arbetas med även i *Svenska 1*.

Beträffande historieämnet kan de flesta kurserna tänkas vara kompatibla för ett arbete av denna sort. Återigen beror det på vilken utgångspunkt som väljs. Industrialiseringen under slutet av 1800-talet är en central del av de tre inledande historiekurserna, ett arbetsområde till vilket *Mina drömmars stad* lämpar sig utmärkt då den tilldrar sig under den svenska industriella revolutionens början. Den historiska romanen som historiskt källmaterial är ytterligare en aspekt som skulle kunna undersökas med utgångspunkt i historieämnet. Inte minst då det rör sig om en historisk roman i bemärkelsen att författaren skildrar en tid som denne själv inte upplevt, till skillnad från den historiska romanen som vid tillkomsttiden skildrar sin samtid, men som för dagens läsare blivit historisk. Skillnaden mellan dessa typer av historiska romaner är nödvändig att tydliggöra och problematisera för eleverna då deras värde som källmaterial kan se väldigt olika ut. Historieundervisningen kan dock, som Eva Queckfeldt påpekar, inte enbart baseras på kulturella produkter, utan behöver kompletteras med annat källmaterial (Queckfeldt 2009:89). Förmågan att värdera och tolka olika sorters källmaterial är dessutom en del av historieämnets syfte (Skolverket 2011:1), något som bjuder in till användning av flera sorters källmaterial.

Ur litteraturvetenskapligt synvinkel är romanen som sådan inte särskilt avancerad. Berättartekniken och språket är, liksom kritikerna poängterade, av enkelt slag. Detta medför dock förhoppningsvis att romanen i elevernas ögon uppfattas som läsvänlig. Ett tänkbart upplägg för läsningen skulle kunna vara att utgå från bokens fyra delar där klassen gemensamt ventilerar vad de dittills uppfattat av händelseförloppet, karaktärerna och framträdande teman. Exempelvis skulle klasstillhörighet, genusrelationer, stadens betydelse och de historiska händelsernas betydelse kunna dryftas efter varje läst del, bland mycket annat. Alternativt skulle ett särskilt representativt tema för respektive del kunna bli huvudsakligt fokus i diskussionen. Judith Langers föreställningsvärldar är en plausibel metod att tillämpa efter varje läst del. Metoden består av fyra olika steg som utgår ifrån elevernas möte med den föreställningsvärld de träder in i när de läser romanen. De fyra stegen handlar kortfattat om att bekanta sig med miljön och karaktärerna, att röra sig i föreställningsvärlden och spekulera i händelseförloppets utveckling, att kliva ur föreställningsvärlden och relatera till sina egna erfarenheter, samt att lämna föreställningsvärlden för att analysera och samtala om det lästa utifrån ett litteraturvetenskapligt perspektiv (Langer 2005:31-36). Ramverket kan underlätta elevernas förståelse för det lästa, samtidigt som de kan bidra till varandras förståelse genom nya perspektiv.

Diskussionen av de historiska händelserna och deras betydelse utgör i sin tur ett ypperligt tillfälle att också problematisera trovärdigheten hos författaren och den historiska korrektheten i framställningen. Finns det någon tendens hos författaren? Hur stämmer skildringen överens med andra historiska källor från händelsen i fråga? Även den generella skildringen av livet i Stockholm under denna tid kan jämföras med andra historiska källor. Exempelvis ruvar Stockholmskällan på mycket digitaliserat material från tiden, vilket kan belysa flera aspekter av det tidigindustriella Stockholm. På så vis integreras historieämnet i läsningen av romanen, samtidigt som utvalda teman diskuteras för att utveckla elevernas förmåga att använda skönlitteratur som källa till självinsikt och förståelse för andra, både i dåtid och samtid.

En tänkbar slutuppgift för eleverna skulle kunna baseras på en skriftlig jämförelse av den litterära framställningen av det historiska skeendet med andra historiska källor som är lämpliga i sammanhanget. För att få med den litteraturvetenskapliga aspekten får de också motivera vad de skönlitterära framställningarna bidrar med som de andra källorna inte förmår göra. Genom detta upplägg för läsningen av *Mina drömmars stad* inkluderas flera viktiga delar av både svensk- och historieämnet, vilket förhoppningsvis kan ge eleverna en fördjupad insikt i det urbana svenska 1800-talets slutskede, en förståelse för den historiska romanen som kulturprodukt och som källmaterial, och inte minst ett vidgat perspektiv på deras egna liv och samtid genom parallellerna mellan nu och då.

Referenslista

Källor

Fogelström, Per Anders 2009 (1960): *Mina drömmars stad*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.

Litteratur

Andersson, Karl-Olof 2012: *Per Anders Fogelström. Ett liv för litteraturen, freden och miljön. En biografi*. Stockholm: Stockholmia förlag.

Bergström, Göran & Boréus, Kristina 2018: *Textens mening och makt*. Lund: Studentlitteratur AB.

Connell, Raewyn & Pearse, Rebecca 2015: *Om genus*. Göteborg: Daidalos AB.

Connell, Robert. William 1996: *Maskuliniteter*. Göteborg: Daidalos AB.

Forslid, Torbjörn 2006: *Varför män – om manlighet i litteraturen*. Falun: Scandbook AB.

Greider, Göran 1996: Löftet om något bättre. I: *Röster om Per Anders Fogelström*. Stockholm: ABF Stockholm.

Hirdman, Yvonne m.fl. 2012: *Sveriges historia. 1920-1965*. Stockholm: Norstedts Förlag.

Holmberg, Claes-Göran & Ohlsson, Anders 1999: *Epikanalys: en introduktion*. Lund: Studentlitteratur AB.

Holmgren, Ola 2005: *Emigrant i moderniteten: Vilhelm Mobergs mansfantasier*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings bokförlag Symposion.

Karlsson, Klas-Göran. Historiedidaktik: begrepp, teori och analys. I: Karlsson, Klas-Göran & Zander, Ulf (red.) *Historien är nu: En introduktion till historiedidaktiken*. Lund: Studentlitteratur AB. S. 25-69.

Langer, Judith 2005: Litterära föreställningsvärldar. *Litteraturundervisning och litterär förståelse*. Göteborg: Daidalos.

Nikolajeva, Maria 2004: *Barnbokens byggklossar*. Lund: Studentlitteratur.

Nordin, Jonas 2012: *Stadens natur. Godhet och ondska och ondska: en ekokritisk analys av Per Anders Fogelströms Mina drömmars stad*. Uppsala universitet.

Queckfeldt, Eva 2009: Det var en gång... I: Karlsson, Klas-Göran & Zander, Ulf (red.) *Historien är nu. En introduktion till historiedidaktiken*. Lund: Studentlitteratur AB. S. 73-89.

Qvist, Susanne 2013: *Den levande staden. En retorisk studie av motiv i Per Anders Fogelströms Mina drömmars stad*. Uppsala universitet.

- Stephens, John 1992: *Language and ideology in children's fiction*. New York: Longman.
- Skolverket 2011: *Ämnesplan i historia för gymnasieskola*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket 2011: *Ämnesplan i svenska för gymnasieskola*. Stockholm: Skolverket.
- Thurén-Guerrien, Ingela 1996: Författaren betraktad av en läsare i utlandet. I: *Röster om Per Anders Fogelström*. Stockholm: ABF Stockholm.
- Widhe, Olle 2008: Äventyrets maskulina geografi. Sigfrid Siwertz och mellankrigstidens borgerliga reseskildring. *Edda*, 95 (02). S. 117-135.
- Öhman, Anders 2008: Berättelserna och populärkulturen. I: Ellvin, Madeleine & Holmbom, Lena (red.) *Ungdomskulturer. Äger eller suger?: möjliga möten inom svenskämnet*. Svenskläraryöreningen. S.93-106.
- Öhman, Anders 2016: Den historiska romanen och äventyret. I: *Veritas. Viktor Rydbergsällskapets tidskrift* 31. S. 39-52. http://vrsidor.se/PDFveritas/ver31_B5.pdf (hämtad 2020-04-01).
- Öhrn, Magnus 2005: *Talat glöms men skrivet göms. En studie i Fritiof Nilsson Piratens författarskap*. Lund: Ellerströms förlag.
- Öhrn, Magnus 2017: ”'Ja e rö', förstår du!'. Hjalmar Wallander och hans skildringar av arbetarklasspojkar från 1920-talet”. I: Öhrn, Magnus (red.) *Pojklandet*. Stockholm: CKM. S.77-95.

Johan Elmqvist

Emelie Nordh

Besöksadress: Kristian IV:s väg 3
Postadress: Box 823, 301 18 Halmstad
Telefon: 035-16 71 00
E-mail: registrator@hh.se
www.hh.se